

Bračka duhovna kultura u suvremenoj etnografiji

Mošić, Milena

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:427297>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

*SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET*

MILENA MOŠIĆ

**BRAČKA DUHOVNA KULTURA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI
(DIPLOMSKI RAD)**

MENTOR

PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

SPLIT, 2013.

**Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska usmena književnost**

MILENA MOŠIĆ

BRAČKA DUHOVNA KULTURA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI

DIPLOMSKI RAD

**MENTOR
PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ**

SPLIT, VELJAČA 2013.

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

KAZALO

1. UVOD.....	5
2. O BRAČU.....	6
3. USMENE LIRSKE PJESME.....	7
3.1. Ljubavne pjesme.....	7
3.2. Prigodne pjesme.....	11
3.3. Rodoljubne pjesme.....	14
4. USMENE EPSKE PJESME.....	15
5. PJESME I BROJALICE KOJE SE GOVORE DJECI.....	18
6. VJERSKE USMENE LIRSKE PJESME.....	20
7. USMENE PRIPOVIJETKE I PREDAJE S OTOKA BRAČA.....	24
7.1. Anegdote.....	30
7.2. Batute.....	31
8. OBIČAJI VEZANI UZ ROĐENJE DJETETA.....	32
9. SVADBENI OBIČAJI.....	33
10. OBIČAJI I VJEROVANJA VEZANI UZ SMRT I POGREB.....	41
11. OBIČAJI UZ ODLAZAK U VOJSKU.....	43
12. OBIČAJI JESENSKOG RAZDOBLJA.....	44
13. BLAGDANI.....	47
13.1. Badnjak.....	47.
14. KOLENDOVANJE.....	49
14.1. Nova godina.....	53
14.2. Vodokršće.....	54
15. SVETKOVINE POKLADNOG RAZDOBLJA.....	56
16. USKRS.....	57
17. OSTALI OBIČAJI PROLJETNOG RAZDOBLJA.....	63
18. POSLOVICE I FRAZEOLOGIZMI.....	67
19. VJEROVANJA.....	68
20. ZAKLJUČAK.....	69
SAŽETAK.....	70

RIASSUNTO.....	71
IZVORI I LITERATURA.....	72

1. UVOD

Za pripremanje ovog rada sam odlučila posjetiti moj rodni Brač budući da sam cijelo djetinjstvo provela upravo tamo te već za to vrijeme upoznala predivan krajolik koji obiluje, ne samo prirodnim ljepotama, nego i zanimljivom i bogatom usmenom književnošću.

Ispitivanje duhovne kulture provela sam u listopadu i studenom 2012. godine na Braču, našem najvećem srednje dalmatinskom otoku. U ovaj rad je uvršteno nekoliko Bračkih mjesta: Bol, Selca, Povelja, Dol, Nerežišća, Pučišća i Škrip, možda je spomenut običaj i još pokojeg mjesta.

S obzirom na različit odabir mjesta smatrala sam da bi se mogle dobro ocrtati moguće distinkcije u običajima između bračkog primorskog dijela te onoga u unutrašnjosti.

Velike preokrete za život stanovništva na čitavom Braču predstavljaju dva bitna momenta: Prvi je pojava filoksere (bolesti vinove loze) u prvim desetljećima ovog stoljeća koja je prilično bračkih domaćinstava dovela na rub gladi. „Upravo tada u vrijeme osiromašenja otočnoga gospodarstva mnogo je Bračana nepovratno napustilo rodni otok i iselilo se u prekomorske zemlje. Već u prvoj generaciji u daleke krajeve iselilo se više od 8.500 uglavnom mladih ljudi, što je ostavilo goleme posljedice na etnografsku baštinu otoka.“¹ To veliko privredno osiromašenje se odrazilo i na društvenu i duhovnu kulturu stanovništva. Mnogi običaji se zbog neimaštine nisu mogli izvoditi pa su se tako i zaboravljali.

Druga kataklizma je bio Drugi svjetski rat, još jedan ogroman udarac za bračku privredu s još drastičnijim posljedicama za tradiciju. Od rata se Brač uključuje u drugačije gospodarske i socijalne tijekove te se ne poklanja naročita pažnja običajima, tradicijskoj kulturi.

Stoga, kao što će biti evidentno iz riječi kazivača razdoblje nakon Drugog svjetskog rata predstavlja veliku prekretnicu u pogledu održavanja tradicijske kulture; trajanje mnogih starih običaja prestaje upravo Drugim svjetskim ratom.

¹ Darko Vlahović, *Otok Brač Jadranska Arkadija*, Netgen d.o.o., Zagreb, 2007., str.78.

Treba istaknuti kako ovo vrijeme više ne pripada onom vremenu kada je na Braču tradicijsko kazivanje pripovijedaka i predaja bilo značajnim dijelom osnovne kulture, uraslo u životne situacije podesne za pričanje: stoga je do „pravih kazivača“ bilo dosta teško doći.

Moji kazivači su ljudi s Brača koji su mi sa zadovoljstvom ispričali nekolicinu priča; narodnih obreda i običaja, vjerovanja i legendi koje najviše i najbolje pamte.

2. O BRAČU

Brač je *mali kontinent*. U morfološkom i zemljopisnom pogledu na njemu su uočljiva tri karakteristična područja: 1. primorski, urbanizirani dio, 2. srednji, pretežito agrarni dio i 3. gornji, visinski i pastirski. Na Braču je sve prožeto mirisom soli i ljekovitih trava. Otok rese blagodat južnoga podneblja, a njegovo je vrijeme povijest kamena, zemlje i mora. U njegovu prostoru priroda i ljudi žive u skladnom odnosu, a sva duga stoljeća tog međusobnog prožimanja rasiplju otokom svoj odraz, izazivajući najveće oduševljenje. Zbog svojega povoljnog prirodnog položaja Brač je bio naseljen još u prehistorijsko doba.²

Na Brač se dolazilo načas i ostajalo trajno. i svatko je ostavljao biljeg i trag očaranosti: zbog ljudi, zbog kamena, zbog sunca, zbog mora i zbog znoja koji je iznjedrio

² Darko Vlahović, *Otok Brač Jadranska Arkadija*, Netgen d.o.o., Zagreb, 2007., str. 6.

i zadojio tu raskoš, to čudo od truda; preobrazio zemlju, sagledao sve čime je ovaj otok to što jest.

Na tom Braču nikle su predaje povijesne i mitske, koje iskazuju emotivan odnos prema zavičaju i ukorijenjenosti vjerovanja u nadnaravne pojave. Dugo se živjelo prema pravilima relativno izoliranog društva. Ondje se svetkovalo i potilo, tugovalo i radovalo. Na jedan neponovljiv i nadasve osobit način.³

3. USMENE LIRSKE PJESME

Lirska je pjesma skupina umjetnički komponiranih lirskih slika kojima dominira osjećajnost. Te pjesme prate čovjeka od rođenja (uspavanke) pa do smrti (naricaljke). Lirske pjesme su najmnogobrojnija usmenoknjiževna vrsta, a obuhvaćaju vjersku i svjetovnu liriku.

Cijela je plejada književnika koji su pisali svoju liriku po uzoru na usmene lirske pjesme ili su u svoja djela utkali svoje zapise usmenolirskih oblika. Možemo spomenuti Marka Marulića, Ivana Gundulića, Silvija Strahimira Kranjčevića, Antuna Branka Šimića, Vladimira Nazora, Ivu Andrića, Miroslava Krležu, Novaka Simića, Mehmedaliju Maka Dizdara, Dubravka Horvatića, Stjepana Džaltu, Petra Gudelja i td.⁴

Čini se da su prve narodne pjesme otoka Brača zapisane tek u 18. stoljeću. Znameniti brački kroničar, etnograf, povjesničar i pjesnik Andre Jutronić objelodanio ih je 1956.godine. Neumorni sakupljač narodnih pjesma bio je i Povljanin Mate Ostojić (1862. – 1929.) koji ih je skupljao krajem 19. i početkom 20. stoljeća.⁵

3.1. LJUBAVNE PJESME

I.

Srebra imam, zlata imam
sve što želim imam.

³ Đuro Žuljević, *Dišienj za kvodar muoga škoja*, Slobodna Dalmacija, Split, 1996., str.96

⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str.16-24.

⁵ Đuro Žuljević, *Dišienj za kvodar muoga škoja*, Slobodna Dalmacija, Split, 1996., str.98

Samo za čim srce vene
toga više nemam.
Ja tražim grob i u grobu zlato moje,
ja tražim Juliju moju
anđela srca mog.
Julio, Julio
povero Julio,
zar si umrla ti
kad bez moje ljubavi
ne mogu živjeti.
Kada si u ruci držala
sliku moju, a ja sam uvijek mislio na
ljubav tvoju.
Sliku si držala i na mene si mislila,
a sad te više nema
moj se život grobu sprema.
Pođoh na groblje
i vidih zidine crne
od samoga mi groba samo život trne.
Ja tražim grob
i u grobu zlato moje, ja tražim Juliju moju
anđela srca mog.

II.

Kampanjola bela
tu sei verđinela.
U mom oku nema ljepše, nema draže
kano što si ti.
Ti moje milo djete,
najljepši poljski cvjete,

u tvome oku sunce gori

Bog te stvori

da si sretna sva.

Tvoj glas mi srce dira

kao divna pjesma mira

i veli meni živi tako

pa ćeš lako biti sretan

ko i ja.

III.

Marico djevojko

poštenoga roda

ti ne peri robu

pokraj moga broda.

Ja ću prati robu

gdje je mene volja

ako si gospodar od svojega broda

ti nisi gospodar od sinjega mora.

Marice, Marice moja golubice

za koga ti goji tvoje bijelo lice?

Il ga goji za mene ili za drugoga?

Ja ga gojim za te

za nikoga drugoga

ti moj bajni cvijete

željo srca moga.

VI.

Mila mati

šalji me na vodu

jer me moj dragi
na vodici čeka.
Neka čeka i načekat će se,
neka ljubi i naljubit će se.
Joj mila mati kupi meni svilu
obuci mene ka no bajnu vilu.

Mnoge su nesretne ljubavi bile zbog nerazumnih majki. Česte su, zbog toga, kletve u tim ljubavnim pjesmama.⁶

V.

Zaljubljena mlada djeva
u mlada mornara, ali
ne smije da ga ljubi jer
ju majka kara.
„Zašto plačeš mila djevo?“
Ja te žarko ljubim
s tobom hoću na vom moru
život da izgubim.
Obojica zagrljeni u moru skočiše,
a valovi sinjeg mora brzo ih prekriše.
Djeva vikne: „Zbogom majko ti si svemu ovom kriva“

VI.

Pjesmo moja hrli tamo
gdje anđela mog je stan
na krilo se spusti djevi

⁶ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 81.

koju hvata laki san.

Recite joj da ju ljubim
cilin žaron srca mog.
Oj ti dušo duše moje
nek te čuva dobri Bog.⁷

3.2. PRIGODNE PJESME

Na Braču je do naših dana sačuvana pjesma, u različitim varijantama, Tri kralja koja jahahu i nosjahu: miris, zlato i tamjan. Ovo je bila pjesma koja se pjevala uoči blagdana Tri kralja.

I.

Ti kralja hodijahu,
niza sunčevi sjaj,
u rukan nosjahu,
mir, zlato i tamjan.
Prvi je Baldasar,
velika kolina,
koji želi vidit slavu Gospodina.
Drugi je Markije
i on dobra roda
koji želi vidit
slavu Boga Oca.
A treći je Gašperin,
junak je ponajbolji
koji želi vidit gdje se Isus rodi.
I tako hodjahu
do po Irudov grad,

⁷ Pjesme je kazivala Marija Zlatar.

Irud sa ponistre
pod mudrost upita:
„o vi moji mladići,
kuda ste se trudili,
ima vele dana,
da ste vi iz domi.

Znate li i vi,
gdje se Isus rodi?“

Da mi znamo
gdje se Isus rodi
gradili bi palače

I tako hodjahu,
malo puta obajdoše,
jednu malenu
špiljicu nađoše.
Di je pokrivena
malenim bilčićem,
tute Gospe stoji
s malenim ditićem...⁸

II.

Šemo venjuti oštre ore
feraguragule feste bone,
feste bone du kapo dijano
o šjor Ive, eviva, eviva,
leplikando la nostra eviva.⁹

⁸ Pjesmu su kazivali Ivan Trutanić (Zane) i Marija Zlatar. Ovdje je varijanta pjesme kako ju je kazivao Ivan Trutanić.

⁹ Pjesmu je kazivao Ivan Trutanić (Zane).

III.

Igra kolo su dvadeset i dva,
u tom kolu lijepa _____ (ime ženske osobe) igra.
Kako _____ medena usta ima ona hoće da poljubi š njima.
Ljubi _____ koga ti je drago samo nemoj koga nemaš rado.
Sad se vidi, sad se zna
ko je koga odabra.¹⁰

Gospa se ukazala i Bernadetti (Bernardici) Soubirous 1858. godine u Lourdesu, koja je kad su je pitali za ime rekla: *Ja sam Bezgrješno začéce*. Mjestu toga susreta hodočaste mnogobrojni hodočasnici, a neki su od njih ozdravili po Marijinu zagovoru uz pomoć vode koja ondje izvire. Bernardica je 16. srpnja 1860. godine ušla u konvikt časnih sestara u Lurdu gdje je ostala šest godina. Lurd je zauvijek napustila 4. srpnja 1866. godine i nakon tri dana stigla u samostan St. Gildars u Nevers, grad u središtu Francuske, gdje će provesti svoj kratki redovnički život. U samostanu je Bernardica nastavila proživljavati “razne vidove poruke koju je Gospa preko nje uputila svijetu: molitva, pokora, trpljenje za grješnike - ali sretna jer je u srcu stalno nosila obećanje koje joj je Blažena Djevica dala: da će je učiniti sretnom na drugom svijetu”.¹¹

Taj je motiv opjevan u hrvatskoj usmenoj bračkoj lirskoj pjesmi koja sedmercima pjeva o onom danu kada se nebo rastvorilo, a Sveta Djeva Marija s neba došla u suznu dolinu i kamenu pećinu. Tada se pećina sva zasjala i s brijega se mala Bernardica na oltaru *poklekla* Djevi Mariji *krunicom se moleći / i Mariju motreći*:¹²

IV.

Bernardica malena ispred

¹⁰ Pjesmu je kazivala Marija Zlatar.

¹¹ O tome više: Marko Dragić, *Sveta Bernardica u hrvatskoj usmenoj lirici*, Suvremena pitanja, 14, časopis za prosvjetu i kulturu, Matica hrvatska Mostar&Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti, Mostar, 2012., str. 85-99.

¹² Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, br.3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str.423-424

spilje poklekla i krunicu moleći
i Mariju motreći:
Gospe usta otvori,
Bernaridci govori: „Bernaridice
malena ti ćeš biti blažena
ali ne na svjetu tom, već u raju nebeskom,
kazat ću ti tajne tri al ne kazuj
nikom njih nego reci narodu
da me psuju vređaju da mi časti ne daju.“
Bernardica se osvrće prst i zemlju ogrće
gdje reče Djevica tu probi voda bistrica
tu bolesnik ozdravlja kada gospu pozdravlja
tu stotine hodaju pjevati ne prestaju
Zdravo, zdravo Marijo
tko te ne bi častio ti nebeska kraljice,
kršćanska pomoćnice
Moli sinka svojega, spasitelja našega
da se na nas smiluje
i okove nam ratkuje.¹³

3.3. RODOLJUBNE PJESME

I.

U dalekom nepoznatom kraju
pratila me često čežnja ta,
blažila mi moju bol i tugu
sjećala me na moj kraj.
Bruji, šumi pjenušavo more
za brodon se vidi srebren trag
ostala mi samo pjesma moja

¹³Pjesmu je kazivala Marija Zlata.

i na moj me sjeća kraj.
Zvonovi zvonite na djelo budite
jer naše življenje
kratak je dan.
Glete, glete sunce zalazi
brzo za goru će pasti
slatki počinak dolazi
ajdemo veselo spati.¹⁴

II.

Zbogom more, zbogom poje,
Zbogom rodne misto moje.¹⁵

4. USMENE EPSKE PJESME

U hrvatskoj usmenoj epskoj poeziji opjevani su najznačajnije povijesne osobe među kojima je Marko Kraljević (? – Rovine, 1935.) sin srpskoga kralja Vukašina kojega je na vrelu, dok je pio vodu, umorio njegov sluga. Nakon Vukašina za kralja Srbije, Bosne i Zapadnih strana okrunjen je Tvrtko Kotromanić, ban (1353. -1377.) te kralj (1377.-1391.). Marko Kraljević poginuo je na Rovinama 1395. g. boreći se na strani Osmanlija protiv vlaškog (rumunjskog) vojvode Mirče.¹⁶

Primjeri poezije o Marku Kraljeviću vidljivi su i na Braču:

I.

Pasje ovce Barbara djevojka
po livadi Krajevića Marka,

¹⁴ Pjesmu je kazivala Marija Zlatar.

¹⁵ Kazivao Nenad Kušćević.

¹⁶ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 213.

svojiman je ovčan govorila:
„Brzo paste, bijele ovce moje,
pri nego dodje Krajeviću Marko;
vaš će ubit, a mene objubit!“
Još je mlada u toj riči bila
a evo ti Krajevića Marka:
„Da ti bora, Barbaro djevojko,
čije ovce, a čija livada?“
Ona mu je govorila mlada:
„Moje ovce i brata mojega“
a livada Krajevića Marka.
Govorio Krajeviću Marko:
Ko će platit moje travarine?“
Govorila Barbara divojka:
Ja ću tebi travarinu platit,
dat ću tebi brava devetaka
i na njemu zvono od dukata
i u njemu zrno ambra
i u ambru oko divojačko.
Govori jon Kraljeviću Marko:
„Da ti bora, Barbare djevojko,
ja ti neću ovna devetaka,
ni na njemu zvonac od dukata,
nit u zvoncu zrno ambra,
i u ambru oko divojačko,
već ti hoću objubiti lice
il u gori il na ladnoj vodi!“
On je meće na konja prida se
pak je vodi srid gore zelene.
Kad no jon se lica najubio
tiho jon je Marko govorio:

„Da ti bora, Barbare divojko,
poj ti s tvojim ovčan pivajući,
ja ću s mojim konjen igrajući,
ti se ne tuži, ja se falit neću
nego što kom Bog i srića dade!“¹⁷

II.

Urodila šenica bilica,
sve od mora do Kopčića dvora;
trista žanje, dvista snopje veže,
među njima najljepša je sele Kopčićeva,
vazda mlada na rendiću stala
i sve pisme pripivala,
u svakoj pjesmi draga spominjala
po imenu Krajevića Marka.
Oj junače Kraljeviću Marko!
Kada ideš na bunar na vodu?
Ti napoji drobno cviče moje
napoji ga mlikon iz ovaca
kad ne bude mlika iz ovaca
napoji ga vodom iz bunara.
Oto čula jube Kočićeva
Jube utekla i Kočiću rekla:
„Il ne čuješ ili to ne haješ
da ti sele ima čedo premaleno
nad Dunaj pod jelom zelenom.“
Kočić užjaše na konja
i doša je na Dunaj,
kad je sele vidila brata ćapa

¹⁷ Pjesmu je kazivao Ivan Trutanić (Zane).

ćedo za ruku da će s njih u bunar u vodu.

Ne čini tega sele moja
nego dođi preda me na konja,
napojit ću ga u dvoru svojemu
ka no sina jedinega.¹⁸

5. BROJALICE I PJESME KOJE SE GOVORE DJECI

Brojalica je pjesnička tvorevina kojom se stvara ritmički i glazbeni ugođai. Brojalice se izvode i u stihu i u prozi. Neke brojalice imaju i vjerski karakter. Takav je suvremeni zapis *Deset Božjih zapovijedi*. Neke su brojalice izvođene laganim ritmom i služile su kao uspavanke. Brojalicama se uvježbavaju i provjeravaju govorničke osobine i moć memoriranja.¹⁹

I.

Nani, nani, nije doma,
u gori je, bere ruže,
bere ruže i vijole.
Na dan bere konistricu
i ol druge polovicu,
pa je nosi prid caricu.
„O moj care gospodare,
došlo ti je mlado momče,
donilo ti konistricu
i ol druge polovicu,
šta će mo mu darovati?“
„Darujmo mu konja vrana
i na konju djevojčicu

¹⁸ Pjesmu je kazivao Ivan Trutanić (Zane).

¹⁹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str.514-516

ka rumenu jabučicu.“

II.

Tancaj, tancaj, medo moj,
Kako ću tancat kad sam bos?
Sve što sam imao dao sam
mojoj dragoj za ljubav.

III.

Tancaj, tancaj, medo moj.
Kako ću tancat kad sam bos?
Jabuke su po šoldin,
a naranče po dinar
moj je mali gospodar!²⁰

IV.

Nani, nani, dite moje,
Marija te majka zove,
da mi spavaš u ninici
kano sokol u kajbici.

V.

Taši, taši tanana
i svilena marama,
u marami šećera
to je malen večera.

²⁰ Pjesmu je kazivala Marija Zlatar.

VI.

Pleskon, pleskon tata gre
nosi auto i cipele
i konjica vranca
koji po poju tanca.

VII.

Pužu mužu vadi roge van
da ti kuću ne prodan
staroj babi za jubav.²¹

6. VJERSKE USMENE LIRSKE PJESME

Povijesni, arheološki, arhivski i drugi izvori svjedoče da su Hrvati pod utjecajem Rimljana već u VII. st. prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu. Po Konstantinu VII. Porfirogenetu, Heraklije je iz Rima doveo svećenike i od njih proizveo biskupe, nadbiskupe, prezbitere i đakone koji su pokrstili Hrvate.

Hrvatska vjerska usmena lirika može se pratiti od XIII. st. do naših dana. Te pjesme svjedoče o dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkog puka koji je svoju vjeru i običaje sačuvao kroz stoljeća i pod tuđinskom i pod nenarodnom vlašću. Vjersku usmenu liriku čine: molitvene pjesme, prenja, versificirane legende.²²

I.

Dan za danom
tako gine
kao što će isti proć
i posljednji dan za

²¹ Pjesme je kazivala Vojka Katić.

²² Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str.128.

Isus reče
Imam samo jednu dušu
što mi dao vječni Bog
Propade li ona ludo
Što će biti od zlato
Bog me vidi
Bog me čuje
Il' u pako il u raj
il u raj u vječna slava
il u paklu strašan raj.

II.

Ide križ po nebu,
za njen Djeva Marija
svojeg sinka molila:
„Kaž mi sinko pravi put.“
Gdje no voda izvire
ispod mukla kamena
ondje sjedi Djevica
u ruci joj krunica
na glavi joj ružica
zlatne ruke umila,
grišne duše zalila,
ove moje ručice
ćapajte se ramena
za Isusa ranjena.
Pogledajte gori, doli,
gdje se nebo rastvoriše.
Zonza mukne, zonza cukne,
sada jure u raj pođe.

III.

Ja idem u posteju moju
ko u grob moj
ako svanem hvala tebi Bože moj
ako ne svanem primi duh moj.

IV.

U gori je crkvica
kamenon ugrađena
tamjanom nakađena
tu Gospe kleči
od srca ječi,
tu prolazi sveti Ivan i Paval
pa je pita:
„Gospe što klečiš
i od srca ječiš?“
Kaže: „Imala sam sina“
dobrega pri dobrega
došli su Žudije
upleli mu trnovu krunu do možjan.

IV.

Ko u gori žedan jelen
žurno zorom hiti kvodi
duša naša tebi hodi
Bože čeznu za tobom.

Tvoja sveta pomoć stoji
blagoslovom svojim vrelom
gdje na naše ti si čedo
postavio vjere znak
Anđeoski tada posmjeh
vrhu nas je sjaj
baštincu nam poslao
onog časa sveti raj.
Hajdemo mi kod oltar
gdje no Isus nas poziva.
Naš Isukrst jubav živa
Gospodina Boga riječ
On će nama još do malo sebe dati
O Blaženi, majka sinka jedina.²³

V.

Hvaljen budi templu sveti
u tebi je Krist propeti
križu ću se poklonit
Bogu ću se pomolit.
(uzme se posvećena voda i napravi znak križa na čelu)
Name voda s mene grisi
Sveto Trojstvo me odriši.

VI.

O Josipe, oče sveti
čuvaj kuću i posveti.
Svu obitelj da se složi,

²³ Molitve je kazivala Marija Zlatar.

ljubav sveta da se množi.
Mir, veselje u nama svrati,
strah gospodnji nek nas prati.
Krepošću da život plodi.
Putem raja da nas vodi.
Čuj nam oče molbu vruću
čuvaj nas i svu nam kuću.
Tebi ključe sve predajem
gospodarem priznajem.
Sve što može naškoditi,
kući dastoj odstraniti.
Od presvetog tijela brani,
ti nas oče sve nastani
da živimo na tom svijetu
kao i ti u Nazaretu.

VII.

Blažena ura,
blažen čas
u koju se porodi
Isus spasitelj naš.²⁴

7. USMENE PRIPOVIJETKE I PREDAJE

Usmena proza obuhvaća vrste priča: bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale, viceve i legende. Usmene priče mogu se razvrstati i prema njihovom odnosu prema zbilji. Po toj klasifikaciji priče bi bile: zbiljske (realistične) i fikcijske (izmišljene, mistične, fantastične).

²⁴ Kazivala Vojka Katić, 1939. Bol.

Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Predaje mogu biti: povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske predaje, demonske predaje, pričanja iz života.²⁵

Predaj povijesne i mitske, koje iskazuju emotivan odnos prema domaćem kraju ili ukorijenjena vjerovanja u nadnaravne pojave, za razliku od bajki i oduljih pripovijedaka, mogu se i danas na Braču češće čuti. Isto tako kraće šaljive priče i rugalice, podjednako one poznate tradicijske kao i takve koje nastaju u naše dane.²⁶

Da bi se upoznalo današnje usmeno pričanje na Braču u svim njegovim aspektima, u njegovu društvenom kontekstu, trebalo bi ondje boraviti dugo i sudjelovati u onim raznolikim životnim situacijama kada se spontano pripovijeda, no to mi na žalost nije bilo moguće.

Kad se kraj razboli

Razboli se kraj i njegove sluge mu dovele doktora. Doktor ga je prigleda i kaže: „Sve je u redu, samo mu treba košuja od zadovoljnog čovika.“ Oni tražu ko je zadovoljan. Niko.

Onda je jedan iša po gradu da najde zadovoljnega čovika, da mu da košuju, ni ga moga nać nikakao. Onda je iša u jednu gostionicu da se odmori u to dolazi prošnjak prosi komad kruha i dali mu vode, on pogleda put neba i reka: „o Bože ča sam zadovoljan“. Čovik je priša njemu i reka: „Jesi zadovoljan?“ Odgovori: „Jesam.“ Priša njemu i reka: „Daj mi svoju košuju skupo ću ti je platit. A on otpucaje jaketu: „Da bi ti je vrlo rado, ali evo je neman.“

Tako da niko ni bi zadovoljan.²⁷

²⁵ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr

²⁶ Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač – Supetar, Insitut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1975., str. 6.

²⁷ Priču je kazivao Ivan Trutanić (Zane).

Dva luda brata

U Gornjen Humcu su dva brata išli puten i gonili su tovara i naišli su na putu na šporkicu od vola. Onda je jedan od njih udri nogon i govori: „Evo ovo ovode je voluzina.“, a drugi će na to: „Past te brate nije to voluzina nego teluzina.“ I tu su se posvdili. Ovaj govori voluzina, a ovaj teluzina. Onda se je jedan najidi i nožem raspara tovaru drob pa kaže: „Ovako se moja criva sukala ako nije voluzina.“ Drugi nožen u ruci raspara ruku i kaže: „Ovako mi se krv prolila ako nije teluzina.“ Gledaju jedan drugog pa kažu: „Od nas je jedan lud pa sad koji je va da pitamo nekog trećeg.“ Onda idu pitat nonu. Našli su je di pali peć, i sve joj ispričali o čemu se radi. Nona nakon toga odriši traversu i baci je u peć govoreći: „Ovako mi duša gorila ako niste luda oba.“²⁸

Dinamit

Judi našli šupje drvo smokve i odnili ga na brdo s kojeg se vidi Omiš. Napunili drvo eksploziva da će pucati na Omiš. I kad su zapalili eksploziv svih ih je okolo ubio. A oni što su preživjeli kažu: „Kad je ovako ovde ča je tek doli?“ Nakon dva miseca jedan od njih ode do Omiša. I upravo vidi sporvod na to će: „Vode ih još nose.“²⁹

Lov

Grupa ljudi u lov išla. Jednom došao na rame skakavac, a on zove drugoga i pokazuje mu na skakavca da ga ubije. A ovaj potegne i ubije oba dvojicu. Svi se rastužili zbog čovika i išli pu doma.

Kad su došli doma pitaju ih kakav je bi ulov. Slab - pa je jedan naš, jedan njihov.³⁰

²⁸Priču je kazivao Ivan Trutanić (Zane).

²⁹ *Isto.*

³⁰ *Isto.*

Skomeša

Dvojica su stavili skomešu koliko može više govorit tika taka ko sat. Jedan se zagleda u sat i govori: „ tika taka, tika taka, tika taka, tika taka itd.“ u nedogled. Ovi drugi je vidi da je odni vrag šalu da će izgubit pa iša do njegove žene.

I govori ženi: „ poludi vam je muž, dojdí vidit“ i ona došla: „ a mužu moj ča ti je, a on će na to: pa zabeštima sve sakramente izgubi sam skomešu.“³¹

Humčanjani bez križa u crkvi

Humčanjani su imali crkvu, a u njoj ni bilo križa. Vidili su da ide neki čovjek na bilom konju i povikali ovo je sigurno Sv. otac Papa, a u Crkvi nemamo ni križa. Onda su brzo uzeli neki veliki križ i išli ga odnit u crkvu, ali ni mogo uč i oni se uspaničili. Uz to jedan čovik gleda pa kaže ljudi ja ću vam to pomoć. Položi križ i unese govoreći: „Vidite ča vam je čovik od svita.“

Kupovanje pameti

Razgovaraju dva čovika da im fali pameti i da im treba kupit malo pameti. Izašli su u butigu i govore da im prodaju malo pameti. U butigi su im dali jednu tikvu u kojoj je miš i reče im da je tu pamet i da odnesu to. Al oni na putu *govoridu*: ma moća mi vidit kakva je to naša pamet. Miš izleti i uleti u gomilu i oni stali rušit gomilu, a drugi koji su to vidili pitaju: „Ča vadite“ A oni im govoru: „Pamet nan je utekla u gomilu pa je vaja nać.“

Sir za marendu

Ovo je bilo posli rata. Išli judi kupit sira, a oni umisto sira kupili sapun. Kad je došla marena gleda on ča je kupit i vonja pa govori: „Za sir san te kupi, za sir ću te i izist.“ Eto koja je nevoja bila posli rata.³²

³¹ Isto.

Noseć čovik

Jedan se razboliya, pa je iša u likara. A likar mu reče da donese vodu (mokraću), a on donese ženinu mokraću (žena mu je bila trudna.)

Doktor mu kaže: „Ti si noseći.“ Pa kako ću rodit? Bilo bi najboje da ideš u šumu i ćapaš se jedne velike grane pa otresaj nogama i on posluša i napravi to. Dok je otresa izleti zec iz grma, a on će: „aaaa veleušac, kratkorepac, vrat se nase busab te ni krstia.“³³

Izili tetu Mandinu

Ovo ti je bilo malo posli rata, u Postirima. Jednoj je fameji doša paket iz Amerike. Otvorili oni paket i u paketu su našli brašna, malo po malo izli su oni to brašno. Nakon malo vrimenta pišedu iz Amerike da su poslali u paketu prah od teta Mandine.³⁴

Macići

Kad se hodilo na ribe, hodilo je dosta starijih i koji mlaji, bili su na pošti blizu rata. Ovi stariji su govorili o macićima, a ovi mluoji pobiju. Kad su vidili uoganj umukli, stisli se. A to je bila glanjia.

Kad bi se bilo zaškurilo, moja muoma bi se bila vrotila doma i pune bedre sve modre, i govore to su macići.

Macići su mala bića, igradu se po noći, pa od konjske grive pletenice prave, prave ih od repa. Govorili su da su to duše iz čistilišta, anđeli.³⁵

³² Priču je kazivao Ivan Trutanić (Zane).

³³ Isto.

³⁴ Priču je kazivao Tomo Marinković (Špadić).

³⁵ Isto.

Priče o grobju

Dva brata su čuvala mrtvacu u mrtvačnici, tamo su radili. Jedan je bi strašiv, a drugi ni. U sri noći uželili se oni čagod izist i ovi ča se boja išo donit smokav. Za to vrime ovi drugi je izvuka mrtvacu i stavi ga sest, a on je lega di je mrtvac leža. Kad se brat vrati ponudi je brata smokav, a kako je bilo škuro ni moga vidit da mu je umisto brata tote mrtvac. Ponovo ga ponudi, ali niko se ne odaziva. I onda odjedanput brat iz kasila govori: „Daj meni ako neće on“. On se pripa i uteka ća.

Kladili se je čovik da će poč do grobja i zabit tri brokve u vrata da se zna da je bi na grobju. Vanka je bilo strašno grubo vrime. I uputi se ovi po temu vrimenu i doša on i zabi tri brokve, kad je iša da će ča, nikako ništo ga poteže i puklo mu je stvarno srce od straha. Sam je sebi ćapa kapot.

Jedan se je pravi hrabar kako ga ni strah poč na grobje kad ga je voja. Hoćemo se kladit da neš poč i kladili se. Ka znak da je bi na grobju mora je zazvonit. Jedan od njih iša prećicom i pope se na vrh crkvice i drža konop ni mu da da zazvoni.³⁶

Kuća u kući

Paloc su zvali kuću u kući to mi nikad pri nismo zvali kuća u kući. To je bi paloc

zato jer su sve kuće bile male, a ta je bila u mistu najveća. Unutar jedne je bila veća druga kuća. Prva kuća šta je unutra je bila jednega buntovnika koji se je zva Marko Sila, tako su ga zvali jer je bi grintov, grintov. Braća, Vukovići su se zvali, su nastojali da im to on proda. Oni su imali nešto vartla svuoga okolo njegove kućie. Marko Sila je dava otpor i ni ti prodat.

³⁶ Priče je kaziva Nenad Kušević

Tri su bili kapitona, a tri su bili popa, tri pomorska kapitona. I Marko da nieće. Ma potla ni bilo čo, nogo vajalo se poslužiti sa većon siluon, tako da su se oni onda poviezali sa mjesnon vlašćon koja je bila tote u Buol. To van je bi, to je bi neki šindik, šindik, Užio se zva. I reko mu je: „Znaš ti da moje pero na daleko dosmje.“

Potla je od straha pobiga u Dubrovačku Republiku. Onda su braća Vukovići zapasali oko te kuće. Prvo su gradili zidine oko Markove kuće, a nju su planirali srušiti. Kad je to Marko ču, vrati se u Buol, pod zidine kuće postavi dinamit, ali su ga sprečili policajci. Marko opiet pobigne. Vukovići su nastavili gradnju, izgradili zidove (tri kata), još je samo trebalo postaviti drvene podove i krov. Otputovali su u Mletke po materijal, nakrcali jedrenjak i uputili se nasie. Ali na putu se diglo nevrime, potopi brod i posadu.

Na kraju je opiet Marko sila živi u toj kući.³⁷

Koloč

Koloč je zaštićen spomenik prirode, veliki kameni luk koji se nalazi dva kilometra od Nerežišć, u jednoj udolini. Govorilo se da je taj koloč djelotvoran da ko je

neplodan da prođe ispod i da se izlječi.

Također se i zlato tražilo ispod.³⁸

³⁷ Kazivao Marinković Tomo (Špadić) rođen 1927. u Bolu, kazivač je živio 11. godina u *Palocu* od 1943. – 1954. Prema riječima kazivača kad je Bol gorio (izgorilo oko 200 kuća), 11 obitelji koje su ostale bez kuća su došle živjeti u *Paloc*.

³⁸ Anegdotu je kazvao Nenad Kušćević.

7.1. ANEGDOTE

Na piru

Živio jedan trgovac, koji je udava ćer, Matita Šimunovića je zva svirat u pir inače on je bi poznat ka škrt. I doša je svirač i nešto bi bi pi, nešto ji. Kad su se svatovi razišli govori svirač da bi on iša doma da napravimo račun. Govori trgovac: „A kako ne, kako ne“ i uze on olovku i papir: 1 orahovica to ti je 10

pršut i sir ti je tolioko

izi si meso, kolač...

i kad je on to sve zbroji govori: „Nećemo cjepidlačit neka bude niko nikome“³⁹

Slipa žena

Žena koja je bila sklona piću žali se mužu da je oslipila. Muž iša u konobu i vidi da u barilu ima malo vina. Doša je muž kod žene i govori jon: „Strpi se još par dana pa ćeš vidit zeca na Biokovu.“⁴⁰

U vrime rata

Bi je jedan imućan ćovik u selu, međutim kad je doša rat svih je zadesila neimaština. I da ovi imućan ćovik koji je inače uvik dobro ji ne bi umira od glada uze je korenicu od kupusa i sakri se da ga niko ne vidi. Kad ga je vidi jedan govori mu: „ohoo i to se zabećarilo.“ A on će na to: „Na, patit ću ti ko i ti.“⁴¹

³⁹ Isto.

⁴⁰ Anegdotu je kazivo Toni Bošković (Avliž).

⁴¹ Anegdotu je kazivao Toni Bošković (Avliž).

7.2. BATUDE

Bračani imaju i svoje *batude*, to su šaljive uzrečice, priče. Većina tih priča iz života i rada ljudi dio su povijesti ovoga kraja. Obilježavaju vrijeme u kojem se živjelo, vremena koja su bila teška i siromašna, ali za šalu i smijeh bilo je uvijek mjesta i vremena. Izdvojit ću tek poneku:

Na Veliki petak ujutro gre procesija put Sumartina. Časna zadihana i poplašena dolazi do Joze (bi je zadužen za stavljanje Isusa u Božji greb) i pita ga da kako je zaboravi staviti Isusa u Božji greb. Ma ča ću ga stavjat, da ga Sumartinjanji izbalidu! Ni Joze ti priznat da je zaboravi.

„Vlado jes ču, na televiziji je bilo da će sutra kiša,“ - govori mu prolaznik.

Na to će Vlado: „A da je i fali a će ti se škužat!“

Ivana Mišetića Šujka zabolila noga, pa je odluči poć u likara. Kad je likar vidi nogu, ti je da Ivan skine i drugu, radi usporedbe zdrave i bolesne. Doktore, druga ni spremna za pregled.⁴²

8. OBIČAJI VEZANI UZ ROĐENJE DJETETA

Postojala su u prošlosti različita vjerovanja i odredbe kojih se morala pridržavati trudnica u želji da rodi zdravo i lijepo dijete.

Ovisno o tome kakav je trbuh kod trudnice nastojalo se doći do zaključka kojeg će spola biti dijete, pa ukoliko je trbuh bio *širok* smatralo se da će roditi muško, a ukoliko bi bio *špicast, izbočen* smatralo se da će roditi žensko dijete. Ukoliko bi trudnica u trudnoći dobila pjege po licu i *pogrubila* vjerovalo se da će roditi žensko, a ako se *prolipša* bit će muško.

Smatralo se kako trudnica ne smije vidjeti mrtvaca niti sudjelovati u sprovodu.

⁴² Batude je kazivao Juro Štambuk (Jurac).

Kad bi trudnica poželjela neko jelo trebala bi se odmah uhvatiti rukom za stražnjicu, jer ako to jelo ne pojede, a pritom se još uhvati za bilo koji dio tijela djetetu će na tom dijelu tijela izaći *žeja*. Dijete koje bi se rodilo *u košujici* smatralo se da će u životu biti sretno, a neki su smatrali da je to znak da će u životu imati nadnaravne sposobnosti. Dijete se krstilo tjedan dana nakon rođenja, trebalo je to napraviti što prije jer se inače dijete moralo čuvati od zlih duhova. Prema različitim vjеровanjima dijete je bilo izloženo različitim opasnostima, urocima. Ureći dijete mogao je netko tko ima *zle oči*, ali netko tko bi rekao s oduševljenjem i čuđenjem: „*Ajme meni, lipega diteta!*“, moralo se odmah dodati: „*Ne bud mu zla*“ ili bi se iza *škine napravile rozi*. Tko bi došao prvi put vidjeti dijete stavio bi mu pod jastuk nešto novaca uvijek su to bili poznanici jer se dijete nerado pokazivalo stranim osobama. Dječje pelene se nisu smjele vanka sušiti poslije zalaska sunca jer se smatralo da će se na njih bacit uroci. Ukoliko bi pelene ipak ostale vanka sutradan bi se s njima trebalo prelaziti preko ognja ili bi ih trebalo ponovno staviti na sunce.

Vjerovalo se kako dijete neće rasti ako ga netko prekorači, pa se ta osoba morala vratiti i preskočiti unazad.

Kad bi djetetu otpao zub stavljao ga je pod jastuk kako bi dobio neki dar, a roditelji bi mu rekli kako mu je miš to donio za zub. S djetetom su se šalili, kada mu ispadne zub, da je sigurno spavalo s babom pa mu je zato ispao zub.⁴³

9. SVADBENI OBIČAJI

Brak se u prošlosti na Braču smatrao osnovnim preduvjetom za normalan, cjelovit život. Bračni je partner bio oslonac i pomoć: *divojka* nije mogla cijeloga svoga života biti svojim na teretu, trebala je pronaći *čovika koji će je hranit i oblačit*, a momak je trebao žensku ruku u kući da navečer kad se vrati iz *poja* ne zateče kuću u neredu, večeru neskuhanu, a odjeću prljavu. Presudan razlog bila je i želja za potomstvom, za produžetkom *tvoje loze*. I u vrijeme prije Drugog svjetskog rata bilo je dosta samaca, i

⁴³ Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač – Supetar, Insitut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1975., str. 425-428.

više no što je za očekivati s obzirom na negativan stav Bračana prema toj pojavi. To je u očima naroda bila gotovo sramota. Vjerovalo se je da su samci čudni ljudi, zbog takvog stava prema samcima često su se osim blažih naziva: *stori momak*, *stora cura*, *usidilica* koristili i podrugljivi, pa i uvredljivi nazivi, npr. *škopikonjac* (uškopljeni).⁴⁴

Moji kazivači ne poznaju običaj da su roditelji određivali za koga će se udati ili kime će se oženiti njihovo dijete, navode kako se uvijek poštivala volja mladenaca.

Djevojke su se i u prošlosti udavale u različitoj dobi (od 15, 16 godina do 30), dok su muškarci, u većini slučajeva, prije braka nastojali završiti vojsku i osigurati neka materijalna sredstva za novi život.⁴⁵

Na poteškoće i nemogućnost pri sklapanju braka nailazilo se ako je jedno potjecalo iz vrlo bogate, a drugo iz siromašne obitelji, ali ukoliko su djevojka ili momak čvrsto odlučili nije ih se moglo spriječiti. Daljnju prepreku braku predstavljalo je od starine, a predstavlja i danas krvno srodstvo. Po zakonu crkvenom i građanskom se rod do trećeg koljena – drugi *rojaci*, *rođaci* nisu mogli vjenčavati. I *mištani* su se protivili takvim vjenčanjima. Međutim, do 50.-ih godina 20.st., kad su ljudi u velikoj većini slučajeva sklapali brakove sa sumještanima, a Škrip i Bol bili mala naselja pa je *svak svakome već bi svojta*, brakovi su se nerijetko sklapali i među drugim rođacima.

Djevojke i mladići su se počeli susretati kad bi počeli *hodit na bale*, *bali* su se najčešće održavali nedjeljom. *Djevojke* nikako nisu *smile na bale* ići same, njezini su roditelji strogo pazili na njezin moral, nigdje se nije smjela dugo sama zadržavati. Ako nije imala momka koji je već išao k njezinima *na pitonje* onda bi na bale išla s bratom, a ako nije imala ni brata onda bi s njom išli njezini roditelji. Prije rata mladi su ste često susretali i na studencnu, gdje su djevojke išle po vodu. Uokolo bi se šetali momci i čekali bi kad će doći *djevojka* koja mu se sviđa, a ukoliko bi njezina simpatija se šetala okolo, *djevojka* bi prolila vodu samo da može ići ponovno i da ga može vidjeti.

⁴⁴ Zapisala Nevena Škrbić Alempijević 1997.

⁴⁵ Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač – Supetar, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1975., str. 425-428.

Obično su se mladić i djevojka *kortedavali* neko vrijeme, nakon toga bi roditelji *divojčini* počeli nagovarati kći da ga dovede u kuću. Kaže se da momak *gre na pitonje*, *na pitonje* bi momak obično išao s prijateljem, ocem , bratom isl. *Na pitonje* se najčešće išlo *torik*, *četvrtik*, *nediju* bilo je bitno da to nije petak, jer se smatralo da petak nije sretan dan. Momak bi rijetko nosio dar njezinim roditeljima, ponekad bi to bila *butilija* vina ili rakije, ponekad *punč ili jednu paštu* to je bila velika čast za njezinu majku. Roditelji bi za tu priliku pripremili večeru i piće. Na zaruke se dolazilo nekom drugom prilikom, međutim češći su od 30. ih godina bili slučajevi da se pitanje i zaruke održe istom prilikom- tako momak uštedi, ne mora donositi više darova.

U običaje uoči samog vjenčanja ubraja se i prenošenje miraza koji narod u oba mjesta naziva *dota*. Kazivači navode da ni u prošlosti nije postojao tradicijom utvrđen minimum količine dote, već se tada to rješavalo dogovorno. I tada je visina dote prilično ovisila o individualnim imovinskim prilikama *divojčine* kuće; prosci su prilagođavali svoj zahtjev financijskom stanju *divojčinog* domaćinstva. U dotu su se donosile *intimele*, *lancuni*, *koltrine*, *šugamani*, *kolrtine*, *tavaje*...

Uza sve ovo, *nevisitica* je sa sobom u *dotu* donosila i nekoliko kanavaca od *botane* (žutog platna). Ove su se *kanavace* kupovale u Splitu, a na njima su bili najčešće plavim koncem izrađeni crteži s popratnim tekstom, najčešće vezanim uz kuhinju:

Kuharica drvo štedi – da joj ručak više vrijedi.

Gdje vlada mir i sloga – tu je blagoslov od Boga.

Kuharice manje zbori – da ti ručak ne izgori.

Bože, daj mome domu

puno svake sreće,

svaki dan sve veće.

Nesreća nek bježi

ljubav se osvježi.

Kanavace su bile i naokolo porubljene i nisu se koristila kao obične kanavace, već kao ukras na zidu u kuhinji..⁴⁶

U predsvadbene običaje spada običaj izrađivanja *volta* (luka), međutim ovog običaja nema u svim Bračkim mjestima. Volat se postavlja obično na sami ulaz u kuću i mladoženje i neviste, izrađivao se dan prije vjenčanja. Volat se izrađivao od zelenila i cvijeća, a po sredini pri vrhu volta postavila bi se tabla s natpisom *Živili mladenci*.

Svadbe su se najčešće održavala subotom, rjeđe nedjeljom, no mogle su biti i drugim danima (osim petka).

Na vjenčanje je obvezatno bila pozvana najuža familija s obje strane, naziv za svatove bio je *svaća, pirnici, pirani*.⁴⁷

Na bračkim svadbama su od starine neke osobe imale posebne dužnosti. To su bili:

1. kumi (prije Drugog svjetskog rata najčešće dupli) ili kumpori, kumpari;
2. stari svat;
3. čovik koji nosi bandiru (barjaktar) – no, ne na svim svadbama;
4. žena koju je dovodio jedan od nevističnih kuma i koju su samo poneki zvali kuma;
5. djevojčica koja je pred nevisticom nosila buket;
6. špožina prijateljica ili sestra koja je špoži pridržavala vel- samo na istočnoj strani Brača;
7. mladoženjin otac;
8. kuharice, domaćice;
9. svirač- *šinjadur, armonikaš*, u daljoj prošlosti *liričar, lijeričar*
10. pjevači *verasa* – samo u *Bolu*.

Vjenčani kumi su po tradiciji bili uglavnom muškarci, tek je 50. ih godina mogla nevitici i žena kumovati.

⁴⁶ Zapisala 1997. godine Nevena Škrbić Alempijević.

⁴⁷ Kazivao Tomo Marinković (Špadić).

Na svadbama posebno mjesto zauzimaju svirači, u posljednjih godina to su najčešće moderniji instrumentalni sastavi no, ranije je jedan svirač bio *šinjadur*, *armonikaš*,

Bolska su specifičnost *pivači Verasa*, tzv. *kantaduri*. *Varas* se pjevao samo u Bolu, tek ponekad u obližnjoj Murvici, no *kantaduri* su bili isključivo Boljani. Oni su ljubomorno čuvali *Veras* od drugih, imali su „autorsko pravo“ nad njim i nisu htjeli da ga drugi izmijene. *Veras* je isključivo svadbena pjesma svečanog tona. Izvodio se četveroglasno, bez instrumentalne pratnje. Tekst je bio pisan, a melodija se trebala poznavati. Naziv označava milozvučni stih; povezan je s bolskim izrazom *versat*: kaže se da ptica *versa* – lijepo pjeva. Podrijetlo *Verasa* se ne zna, a po Bolu se govori da je tekst napisao neki stari Boljanin još početkom prošlog stoljeća.⁴⁸ *Veras* nije smio izvoditi svaki Boljanin koji je lijepo pjevao. Pravo na izvođenje *Verasa* bilo je nasljedno; točno se znalo koje *fameje* u Bolu imaju to pravo. Očevi su češće prebacivali melodiju na sinove, a onda bi sinovi sami izabirali hoće li pjevati *veras* ili ne. Većinom bi se odlučili za izvođenje *Verasa* jer su *kantaduri* u mjestu bili vrlo ugledni.

Veras se nije pjevao u svakom piru; štoviše, izvodio se vrlo rijetko, na svakom 50. – 100. vjenčanju. Pjevao se samo nekoj uvaženoj osobi ili bliskom prijatelju. Stoga je to bila velika čast za mladence. Najčešće nitko od *pirana* nije znao da će doći *kantaduri*: njih se nije pozivalo niti su se oni najavljivali, jednostavno bi se pojavili pri kraju pira, oko ponoći i zapjevali bi *veras*.⁴⁹

Veras

Svima dobra večer
Ki ste u ovom piru
Vazda hvalite Boga
Živite u miru

Mlada nevistice
Poklon ti dajemo

⁴⁸ Zapisala Nevena Škrbić Alempijević. 1997. godine.

⁴⁹ Zapisala Nevena Škrbić Alempijević 1997. godine.

Vašem rodu dika
Svi se radujemo

U majke su vas prosili
Poštenjem velikim
Ovđe vas doveli
Veseljem velikim

Vas hoće ljubiti
Vaš prevjerni suprug
Neg vas je ljubio
Vaš predragi otac

Gospodine Bože
Sad ću vas moliti
od sarca poroda
da budu imali

Na parvjem rojenju
Mladu nevisticu
Koja će vam zibat
Ostalu dičicu

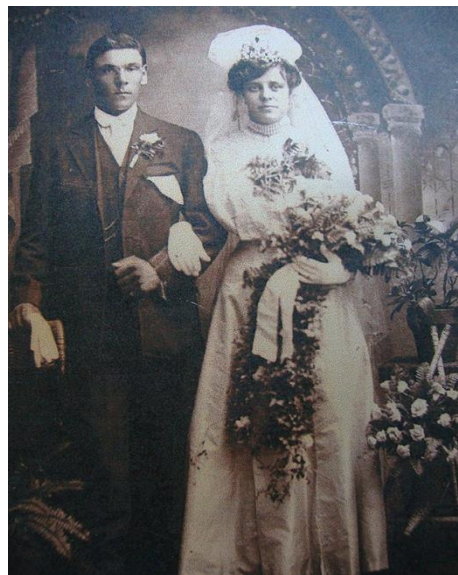
Na drugjem rojenju
Mladog mornarića
Koji će vam biti
U starost hranica

Na trećem rojenju
Popa redovnika
Koji će vam biti

Vašem rodu dika

Gospodine Bože
Još ću vas moliti
Blagoslov Abramov
Vama podiliti

A sad na diljenju
Od Boga vam budi
Anđeli poslani
Bili vam u družbi⁵⁰

Nevističino svadbenu ruho obuhvaćalo je:

- vjenčanicu – dugu svečanu *veštu* ponekad i finije odijelce, kostim
- vel i krunu, uz kostim je išao šeširić s velom
- nakit
- malo *lipše* postole
- buket;

Slika prikazuje udajau imućne Pučiške *špože*, 1908.godine.⁵¹

Kad mladenci stupe preko praga crkve, *šinjadur* zasvira, narod počne pljeskati, čestitati i ljubiti mladence. Zapuca se iz pušaka te narod počne posipati mladence: laticama cvijeća (za ljepotu i zdravlje); *munitom* (sitnim kovanim novcem – za bogatstvo); *cukarinima* (bombonima – za sladak život) te *rizima* (rižom – za plodnost).

⁵⁰ Kazivala Vojka Katić, rođena 1939. Bol, navodi kako se *Veras*, zadnji put pjevao prije petnaestak godina na piru njezinog nećaka.

⁵¹ Slika je iz rada Nevene Škrbić Alempijević.

Kazivač navodi kako je narod vjerovao da rizi donose sreću, još i danas ljudi u Bolu kažu nekome tko ih je zadužio dobrim djelom: *Kad se budeš ženi, posut ću te rizima*. Dakle, posipanje je imalo za cilj osiguranje sretnog, ugodnog zajedničkog života.⁵²

U Škripu se pjevalo čitavim putem od crkve. Čim bi povorka krenula od crkve, zapjevala bi se pjesma *Mi vodimo nevisticu*, koja se izvodila isključivo prilikom kretanja svadbene povorke od crkve. Kazivači navode da su tu pjesmu čuli i u nekim drugim bračkim mjestima u unutrašnjosti, npr. U Dolu. Tekst pjesme bio je nešto izmijenjen, no melodija i pripjev su bili jednaki:

Mi vodimo nevisticu

Mi vodimo nevisticu,
Rože moja, rože moja
I viola, rože rumena

Nevistica Konja jaše,
Rože moja, Rože moja
I viola, Rože rumena.

Na njega se naslanjaše,
Rože moja, Rože moja
I viola, Rože rumena.

Sama sobom govoraše
Rože moja, Rože moja
I viola, Rože rumena.

Mili Bože, lipa ti san,
Rože moja, rože moja

⁵² Kazivao Tomo Marinković (Špadić).

I viola, Rože rumena.

Tanka boka, a visoka,
Rože moja, Rože moja
I viola, Rože rumena.

Lica bijela i rumena,
Rože moja, Rože moja
I viola, Rože rumena.⁵³

Neizostavni element tradicijskog pira bili su i *brindiži* (od tal. *brindare* – nazdraviti nekome), nazdravice.

Odmah nakon razbijanja *krokanta* počinjalo se s nazdravljanjem. Prvi bi nazdravili kumi, zatim mladoženjin otac (ako on nije živ, isti muškarac koji je *špožima* dao blagoslov), a onda tkogod je imao dara i želje za time. *Svaća* se često takmičila tko će vještije i duhovitije nazdraviti. Tradicijske su nazdravice bile u rimi te je bilo prilično umijeće lijepo ih i originalno sastaviti. vještina nazdravljanja bila je dosta cijenjena.

Kazivači se i danas sjećaju osoba koje su naročito lijepo nazdravljale te su ih ljudi zvali u gotovo svaki pir. Jedan od ljepših *brindiža*:

„Kad san bila u Split, oplovila san more,
A sada u vaše zdravlje moja Mare i Bore.“

Nakon svakog *brindiža šinjadur* bi zasvirao, a *svaća* otpjevala pripjev:

Mnogo lita sritni bili, bili,

Mnogo lita živili.

Koliko kapi popili

Toliko dice imali.

⁵³ Zapisala Nevena Škrbić Alempijević, 1997.

Koliko kapi, toliko lit,

Bog im dao sritan vik.⁵⁴

10. OBIČAJI I VJEROVANJA VEZANI UZ SMRTI I POGREB

Običaj je da kod umirućeg čovjeka stalno netko bude i pazi da u momentu umiranja upali „lumin“, te da mu zaklopi oči. Obavezno se je zvalo svećenika da mu da posljednju pomast. Rodbina i prijatelji mole umirućega za oprost ako su mu što za života krivo načinili i traže od njega blagoslov. Pokojnika odmah nakon smrti uredi i opreme, obuku mu svečano odijelo, ruke prekiže i oko njih stave krunicu. Ako je preminuo noću, onda se njegova smrt najavljuje brecajem velikog zvona tek ujutro, poslije zvonjenja zdravomarije, a ako je umro danju onda se zvoni čim se to javi zvonaru. Zvonjenje kojim se najavljuje nečija smrt se kaže da zvono slavi breca.

Ako zvoni po slavi veliko zvono znak je da je umro muškarac, a ako zvoni malo ili žensko zvono znak je da je umrla ženska. Kada se čuje zvono, sumještani se križaju i mole očenaš za pokojnika i dodaju: Pokoj vični daruj mu, Gospodine!

Običaj je da se pokraj pokojnika bdije cijelu noć, pokraj njega stoji svijeća blagoslovljenja na blagdan Kandalore (2. veljače), i posuda sa blagoslovljenom grančicom masline pa svi posjetioci pri ulasku u kuću mole za pokojnika i škrope ga vodom.

U prošlosti se pokojnika držalo i do 3 dana u kući te bi se na taj način ustanovilo je li pokojnik uistinu mrtav.

Na kuću se stavlja *štrap* (komad crnog platna ili vrpce dugačak oko jedan metar), sve kuće stavljaju štrap kuda će proći pogrebna povorka kao znak da je netko umro i znak žalosti.

Kad se mrtvac iznosi iz kuće pazi se da najprije izađu njegove noge, a onda glava to je ostatak starog vjerovanja da će se pokojnik vratiti u kuću ako provo izlazi njegova glava i on vidi na koji je izlaz izašao.

⁵⁴ Zapisala Nevena Škrbić Alempijević 1997. godine.

Ako umre neudata djevojka ili neoženjeni mladić, odnosno općenito mlađa osoba njih se nosilo u bijelim sanducima. Iza križa je išla djevojka koja je nosila bijeli jastuk i na njemu polomljenu svijeću, molitvenik i cvijeće kao simbol nedovršene mladosti. Pokojnika se prvo nosi u crkvu, a onda na groblje. Poslije crkve često pokojnika prate do groblja samo rodbina. Nastojalo se ići do groblja jednim putem, a vratiti se drugim. Sutradan iza pogreba išlo se na misu plaćenu za dušu pokojnika, a zatim na groblje.

U toku osam večeri nakon pogreba sastajali su se u pokojnikovoj kući rodbina i prijatelji i molili *ružarij*, *ruzorij* nakon večernje zdravomarije. U sobi u kojoj je umro pokojnik načini se mali oltar s Gospinom slikom i dvije upaljene svijeće ili lumina i tu svi mole klečeći.⁵⁵

11. OBIČAJI UZ ODLAZAK U VOJSKU

Običaji vezani za odlazak u vojsku predstavljali su važnu prekretnicu u životu mladića.

Kada se išlo u vojsku noć uoči odlaska mladići bi krali cvijeće i postavlja li ga po suralima, ili na putu prema brodu, prema autobusu ovisno s čime bi odlazili. Običaj je bio da su znali ukrasti tovara i vezati ga u centu mjesta. U Nerežišćima po cijele noći su se pjevale pjesme, častili se i ujutro pratili one koji idu u vojsku. I mještani ujutro prate mladiće pjesmom:

Kasno ćeš me već vidjeti

Ovim puten prolaziti

Nećeš više govoriti majko

Kiša pada spavaj sine slatko

Naglo ćeš me suzama oblivat

Dokle budeš posteju načinjat

Nećeš više govoriti oče

⁵⁵ Andro Jutronić, Brački zbornik 11, Skupština općine Brač-Supetar Institut za narodnu umjetnost, Zagreb 1975., str. 436-439.

*Da ti vino i rakiju ločem*⁵⁶

U Pučišćima su zabilježene ove pjesme vezane uz odlazak u vojsku:

Evo ti se oldilijen
isprid bila dvora tvoga.
Kasno ćeš me već vidjeti
ljuta rano srca moga.

Oj pučiška valo
vele ti si duga
kad mimo te projden
obazdri me tuga.

Kada su polazili vojnici u I. svjetski rat djevojke su pjevale:

Dinara, Dinara, nesretni vapore,
ti si moga draga odvela put Pole.
Pola, Pola, što mi mamiš momke
ko će ljubiti pučiške divojke?⁵⁷

12. OBIČAJI JESENSKOG RAZDOBLJA

Jemetva berba grožđa i prikupljanje ostalih plodova glavna su preokupacija ljudi u jesenskom periodu pa tada nema mnogo svetkovina i običaja.

Za svetog Luku (18.listopada) govori se: *Sveti Luka u jarbole tuka* što znači da već počinje slabo vrijeme. Toga dana se počinje saditi luk, češnjak.

⁵⁶ Kazivao Nenad Kušćević.

⁵⁷ Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač-Supetar Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1975., str. 440.

Svi sveti su dan kada se otvaraju sanduci s osušenim smokvama i počinju se tada jesti. Bio je običaj da se na Dušni dan (02. studenog) kao prvo jelo smjelo jesti smokve i piti malo rakije. Bila je večernja i propovijed o mrtvima, a onda se stavljalo vijence, cvijeće i svijeće na grobove i uređivalo ih. Manja školska djeca obilazila su kuće i govorila: „*Dajte nam za žive, molit ćemo van za mrtve*“, a ukućani su ih darivali smokvama, bademima, šipcima ili što su imali u kući.

Za svetog Martina (11. studenog) je praznik vina i toga se dana kušalo vino. Išlo se čitav dan u posjete, pjevalo i pilo. Govorilo se: *Sveti Martin, provrta karatli*.⁵⁸

Sv. Kate (25. studenog) neki smatraju početkom božićnih blagdana, pa čak mladići, idu *koledati* onim djevojkama kojima je taj dan imendan. Postoji više izreka za taj dan:

*Sveta Kata kaća bon,
do Božića misec don.*

Sv. Kata snig na vrata

*Sv. Kata drvni dan
do Božića misec dan*

U primorskim krajevima posebno se štovao sv. Nikola zaštitnik pomoraca. U narodu se taj svetac zove sv. Mikola ili sv. Mikula ili sv. Miko. U Splitu se vjerovalo da sv. Mikola bogatima donosi darove. U Kaštelima nema narodnih običaja vezanih za taj blagdan.

U lirskoj pjesmi, iz Süngela kod Mrkopolja o sv. Nikoli leit motiv je rođenje Spasitelja. Dok sv. Mikula tvrdo spava, njemu dolazi anđeo, budi ga, šalje u šumicu da odsječe *jelvicu* i napravi *zipčicu* jer će Marija roditi našega Spasitelja.⁵⁹

⁵⁸ Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač-Supetar Institut za narodnu umjetnost – Zagreb, 1975., str. 458.

⁵⁹ Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 421.

U Bolu sam zabilježila sljedeće stihove o Sv. Nikoli:

Sveti Miko tvrdo spi
njemu anđel doleti.
Za Mikulu govori:
„Ustaj, ustaj Mikula
pa poleti na goru
pa posici jelicu
pa je dili na troje,
od parvega jarbolić,
od drugoga temunić,
od trećega barčicu,
pa je pusti niz more.“
Kuda Miko hodjaše
Božja mana padaše,
ćapa Miku za uši
pa š njim more poduši.⁶⁰

Uz dan sv. Lucije (13. prosinca) vežu se vjerovanja u svezi s vidom i očima te ženskim ručnim radovima. Na dan sv. Lucije sije se pšenica za božićnu svijeću. U Splitu se vjerovalo da sv. Lucija donosi darove siromašnima.⁶¹

Uoči svete Lucije se na prozor stavljala kalceta, čarapa da bi Luce u nju ostavila dar i stavljali su pred kućna vrata malo trave ili sijena, govoreći da će doći na magarcu pa da ima magarac za hranu. U Milni su na Sv. Luciju činili zavjet za vid i čitav dan nisu pripremali hranu. I u drugim mjestima toga dana nisu se radili drugi poslovi, nego se išlo po smrčevinu i ostala drva i to pripremalo za Božić.⁶² Upravo iz svega navedenog česte su bile izreke:

⁶⁰ Pjesmu je kazivala Vojka Katić.

⁶¹ Marko Dragić, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 370.

⁶² Kazivao Nenad Kušćević.

*Sveta Luca drvarica
trinaest dan do Božića*

*Sveta Luce travarica
od očiju likarica⁶³*

Naposljetku, prije samih užih božićnih blagdana ima neku folklorsku važnost i dan Svetog Tome (21.prosinca), na dan Sv. Tome je uobičajeno gatanje djevojaka o suđeniku, ali i pripravama za božićne blagdane. Taj dan se klalo što se imalo spremno za klanje: ponajčešće svinjče. Otuda i neke narodne uzrečice o danu sv. Tome⁶⁴: *Sveti Toma, ubi prajca doma*

13. BLAGDANI

13.1. Badnjak

To je stari osušeni dub, deblo koje se unosilo u kuću i stavljalo na razgorjelo ognjište na kominu. Taj se čin uvijek obavljao uz svečane rituale; ukućani su sjedili i pjevali uz njega bdijući i čekajući dolazak Spasitelja.

Badnjake čine tri komada drveta, od kojih je najdulje dužine metar do dva i debljine trideset do pedeset centimetara. Oni su se nekoć prema običaju uvečer unosili u domove i palili na ognjištima. Uz obred unošenja neizostavni su bili: tradicionalni katolički pozdrav; čestitanja; posipanja žitom (ponekad i slamom); polijevanje vinom; molitve, preporuke.⁶⁵

Momci pripremaju balvane i dovlače pred crkvu za zapaliti, vatra gori dugo kroz božićno vrijeme. Za vrime komunizma je taj običaj bi zabranjen a remeta (sakristan) je bio novčano kažnjen kako se vidi iz župne kronike. Nekad je narod ostavljao panjeve pred

⁶³ Kazivala Vojka Katić.

⁶⁴ Gavazzi Milovan, *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*, III. izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 122.

⁶⁵ Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1, (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.

vratima dvorišta i sakristan ih je skupljao i odnosio do čimatorija i na večer bi zapalio vatru. Nekada se u Škripu na Badnji don išlo od masline do masline i govorilo: "Maslino rodi noćas se Bog rodi."⁶⁶

Koji dan prije Božića djeca i mladići počeli bi skupjat po šumi, oko kuća ili od pojedinih gospodara tražiti jednu biju za Badnjak. Te se nije donesu i mjesec dan prije, točnije borovine. Domaćini su im davali velike panjeve, hrebove koje su teško mogli cijepati, a njima su bili dobri za održavanje vatre. Skupljena drva su ostavljali kod crkvi i u blizini se palio oganj koji je gori do Tri kralja..⁶⁷

Kada zazvoni „zdravomarija“ domaćin je unosio badnjak u kuću. Na vratima je pozdravljao ukućane: „Dobra večer i na dobro van doša Badnji dan!“ Ukućani mu odgovore: „Tako i tebi.“ Na Badnji dan se postilo, nije se jelo gotovo ništa nego smo par fritula ili pršurata i malo rakije Nakon unošenja badnjaka u kuću je bila večera i to redovito posna sa bakalarom, zeljem, nekolicina vrsta ribe pečene, frigane, lešo ili na brodet, te na kraju vino i pršurate. Borove su kitili orasima, narančama i bombonima zamotanim cukarinima. Na Božić ujutro bi išao od kuće do kući i čestitao Božić, a ljudi su ga darivali domaćim kruhom, pa je siromašna obitelj imala kruha do mile volje. Ni se hodilo na polnoćku, nego su to bile ujutro mise koje su se zvale Novene. U drugoj polovini 20.st. se u ponoć išlo u crkvu, domaćice su čekajući ponoćku pripremale jela za Božić i slatkiše: hrstule, pršurate, roguše i strilac. Roguše su se davale ženskoj a strilac muškoj djeci, a obadva ta kolača bila su sa bajamima nabodenim u tijesto. Za Božić se pekao i bolji kruh u koji se stavilo malo ulja i zvao se božićni kruh. Poslije mise su jedni drugima čestitali, čistili se i odmah jeli mesnu hranu.⁶⁸

U folklornom smislu Badnjak je najbogatiji i najraznovrsniji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. Karakteriziraju ga: priprava hrane za Božić; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; kićenje zelenilom, najčešće bršljanovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; groblja; badnje pucanje; badnji krjesovi; slama; posipanje žitom

⁶⁶ Kazivao Don Ivica Matulić.

⁶⁷ Kazivao Juro Štambuk (Jurac).

⁶⁸ O običajima za Badnjak kazivao Ivan Trutanić (Zane).

badnjaka i onoga koji ga unosi; božićne svijeće; božićni bor; božićne jaslice; badnji post i badnja večera; večernja molitva; čekanje polnoćke; badnje koledanje; badnji ophodi; čestitanje; badnje zdravice.⁶⁹

Na Božić ujutro prvo se pije kava a onda jedu *pršurate*. Zatim slijede različita jela s mesom, uz to pečenje od kokoši, janjetina ili mlade svinje, što je ovisilo o bogatstvu domaćina. Sva tri dana Božića jednako se slavilo. Čak se i domaćim životinjama kroz sve božićne bladane nastojala davati bolja hrana. Prvoga dana Božića nisu išli jedni drugima u posjete, nego se slavilo u krugu obitelji.⁷⁰

Za Božić je bila izreka:

O Božiću, brate,
lako mi je za te
i ona tri dana koja su po za te,
ali nikad kako mi je na te.⁷¹

Za Božić se *pivalo*:

Dobro večer oven stanu
i od kuće gospodaru
došli smo severiti
i s vama veselit
i nazvat vam dobre svece
dobre svece od Božića
Po Božiću Sv. Stjepan
Po Stjepanu Sv. Ivan
Po Ivanu svi mladinci
Po mladinci svi ledinci⁷²

⁶⁹ Marko Dragić, *Drvo badnjak u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br.1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 68.

⁷⁰ Andro Jutrović, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač-Supetar Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1975., str. 442.

⁷¹ Izreku je kazivala Marija Zlatar, rođena Zlatar.

⁷² Pjesmu je kazivao Ivan Trutanić (Zane).

14. KOLENDOVANJE

Najstariji je spomen kolede kod Bugara u 9. stoljeću, a nalazi se u *Sinajskom trebniku*, u kojem se *koledovanje* karakterizira običajem “bivših poganih” te se zabranjuje. U Rusiji se u 11. st. koledovanje smatra *običajem starih poganih* i ističe se da “nije lijepo koledovati ni rusalije plesati”. Slično je i kod drugih Slavena. U Hrvatskoj se prvi put kolede spominju u Dubrovačkom statutu iz 1292. godine. tri105 Na Braču, primjerice, kolendanje počinje od Sv. Kate. Koledari idu od kuće do kuće i čestitaju imendan na Sv. Katu (25. studenoga), Sv. Nikolu (6. prosinca), Sv. Lucu (13. prosinca), Sv. Tomu (21. prosinca); na Stipandan (26. prosinca), Ivandan (27. prosinca). Dakle, u te dane pjesme su koledari izvodili u onim kućama u kojima je bila *imenjakinja* ili *imenjak* svetice ili sveca: Kata, Nikola (Mikola, Miko), Luce, Tomo, Stipo, Ivo (Ivan).⁷³

Od Stjepandana (drugog dana Božića) uveče počeli su mladići kolendati ili kolendrati. Najviše se to činilo oko Nove godine, a trajalo je do Tri kralja. Pjevanje kolendarskih pjesama bilo je do Drugog svjetskog rata rašireno u svim mjestima Brača. Svrha ovih pjesama je da grupa pjevača obilazi kuće i ukućanima poželi sreću u novoj kalendarskoj godini, a oni im a uzvrat daju darove ili ih časte jelom i pićem. Neki kazivači govore da su već na Badnje večer počinjale kolende, no većina tvrdi da su počinjale na Stjepandan navečer i to uglavnom kod onih koji su toga dana imali imendan. Tekst kolendi je uglavnom isti samo se mijenja spominjanje dana uoči kojega se pjeva (Sv. Ivan, Mlado lito, Vodokršća i sl.). Kolejani ili koledari dođu pred kuću, otpjevaju pjesmu kojom pozdrave domaćina i sve ukućane a domaći im otvaraju kuću i zovu ih unutra te časte jelom i pićem. Obično im daju *pršurate* i *hrustule*, a za piće prošek. Nije se davalo darove koje bi koledari nosili svojim kućama. Pazilo se jedino da ne idu pjevati u kuću gdje su ukućani u žalosti zbog smrti nekog člana.⁷⁴

Običaj je od starine da se u Bolu na isteku stare odnosno na početku Nove godine, te uoči Sv. Tri kralja (05. siječnja) pjeva odnosno kolenda po kućama. pjevalo se

⁷³ Marko Dragić, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 105.

⁷⁴ AndroJutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština ošćine Brač-Supetar Institut za narodnu umjetnost – Zagreb, 1975., 444-445.

i ostale dane od 31.12. – 05.01. Pjevala su djeca (mlađe i starije grupe) te stare grupe ljudi. Posebno je bilo naglašeno pjevanje starijih ljudi, grupe Boljana, u Dominikanski samostan otići zapjevati i „nazvati“ „Vodokršće“ bolskim dominikancima.

U ove dane pjevale su se tri izvorne bolske pjesme, svaka na svoju melodiju i to:

- 1. Na svaršjetku od godišća, odnosno Na parvi dan od godišća*
- 2. Na tri kralja pjevala se pjesma Istekla je iza gore*
- 3. Na tri kralja u samostanu se pjevala pjesma Kad se Bog čovjek učini⁷⁵*

Na prvi dan od godišća/Na svaršjetak od godišća

Na parvi dan od godišća
Duošli smo Vas pozdraviti
I nazvat Vam dobre danke
Dobre danke mlado lito
Da Vam bude svim čestito

Svim kolicim velim i malim
U duši se radovali,
A žalosti ne imali.
Mi Vam dare ne nosimo
Već Vam jubav svu prosimo

(zatim slijedi nazivanje)
Prid kućom Vam bila murva
Paranglava mudra

Malo dalje bor zeleni
Šeracvit rumeni

.Vaše ćerke zlatne grane

⁷⁵ Kazivala Vojka Katić.

Meritaju kapetane

Vaši sini muškardini
Pravi su Vam berekini

(ako je u kući malo dite)
Na vrh kuće golubica
Vaša.....jabučica

(ako ima još nekoga tko bi se slučajno zatekao u kući ili živi u toj kući, njemu bi se
zapjevalo)

Ovu kantu ostavimo
Sve ostale pozdravimo.

I litos ka i do lita ovđe
Na dobro Vam mlado lito/ Vodokršće dođe

Otvorite nam škafetine
Parčojte nam bićerine
I na stolu bocun vina
Ma ne vodna nego cila

Ne činte nas stati
Pred Vašima vratim
Jer nas bura mlati
Snig, snig do kolin
Pomogo Vas gospodin

(ako se vrata ne otvore i ukućani ne prime i počaste pjevače dodaje se strofa)

Prid kuću von divja loza
Šera.....divjo koza.

I onda uteću.⁷⁶

Istekla je iza gore

Istekla je iza gore, gospodine moj
Prva zvijezda danka zore, s vamin anđeo stoj
Zapadu se otezuje, gospodine moj
I mir svitu navišćuje, s vamin anđeo stoj
Da se rodi dobrotivi, gospodine moj
Isus dragi milostivi, s vamin anđeo stoj
Ki se za nas porodio, gospodine moj
Đavlu silu svu slomio, s vamin anđeo stoj
I još oni rajski dvori, gospodine moj
Ki na nebu jesu gori, s vamin anđeo stoj
I još oni rajski kamen, gospodine moj
Uživali vjekov amen, s vamin anđeo stoj
Bog Vam poda lipo zdravlje, veselimo se!
Isukrstu Božjem sinu, poklonimo se!⁷⁷

14.1. NOVA GODINA (Mlodo lito)

Uoči Nove godine kolendalo se a na samu Novu godinu, igralo se na trgu kolo, negdje zvano i rondikolo. Obično stave u sredinu kola neku stariju ženu i pjevaju:

Igra kolo, igra kolovo
na dvadeset i dva

⁷⁶ Kazivao Tomo Marinković.

⁷⁷ Kazivala Vojka Katić.

i u kolu, i u kolu
lipa Luce igra.
Kakva Luce, kakva Luce
medena usta ima,
da me hoće, da me hoće
poljubiti s njima.
Volio bi neg carevo blago,
ljubi, Luce, koga ti je drago,
samo nemoj koga nemaš rado.

Dok se ona odlučuje, igrači u kolu pjevaju:

Ako nećeš nikoga,
šibaj vanka iz kola.

Tada ona izabere kojega, poljubi se s njim, izlazi iz kola, a on ostaje. Kada se naigraju, onda rastave kolo, ali se i dalje drže za ruke i uz pjesmu obilaze selom. Ovo kolo se igra i do današnjih dana u nekim mjestima, ali se uglavnom igralo na Novu godinu i Tri kralja.⁷⁸

Ovako je kolo na Mlado lito izgledalo u Selcima:

Posli obida smo išli na srid pijace, čestitalo se: „Na dobro Vam došlo Mlado lito“, oko ure, tamo bi stavili bob (dobro posloljen) i baril s vinom. Napravili bi kolo uz harmoniku, i plesali. Ovo kolo se plesalo na Mlado lito i Na tri kraja, ali se na Tri kraja izgubilo.

*Svi skupa koji ste ovde
Na dobro Vam Mlado lito dođe
Puše bura ne držite nas ovde
Na dobro vam mlado lito dođe
Puna vina konoba srebra i zlata komora*

⁷⁸ Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač-Supetar Institut za narodnu umjetnost – Zagreb, 1975., str. 445-446.

*I stegance od vola
i barilac od pola
Ča pomuna stari did
Mnogo lita i godin
živili, živili.⁷⁹*

14.2. VODOKRŠĆE (TRI KRALJA)

Sveta tri kralja, ili Bogojavljenje, ili Vodokršće predstavljaju završetak božićnih blagdana. Nekada se taj blagdan zvao Tri mudraca od istoka. Badnjak koji se stavljao na Badnju večer da malo gori s ostalim drvima dogorio bi na Tri kralja. To je značilo da su božićni blagdani završili. Toga dana iz kuće se iznosi i božićni bor. Posjeti obitelji, prijateljima, susjedima u božićno vrijeme i blagoslov vode na Bogojavljenje kraj su radosnih, božićnih blagdana. Blagdan Sveta tri kralja karakteriziraju: blagoslov vode; škropljenje blagoslovljenom vodom; usmene lirske pjesme (vjerske i svjetovne); maskirani ophodi zvjezdara i koledara; blagoslov kuća i apotropejski obredi.⁸⁰

Ugljen, pepeo i ne dogorjeli badnjak, na blagdan Sv. tri kralja, iznose se i ostavljaju u vinogradu, voćnjaku, masliniku i sl. i služe kao zaštita od nevremena iza uspješniji rod.⁸¹

Na žežin Vodokršća svećenik je blagoslivljao vodu u crkvi. Ta se voda čuvala kroz cijelu godinu za slučaj bolesi ili smrti, zvala se *trekraljska voda*, a služila je i protiv zlih duhova te se njom škropilo i malo dijete radi otklanjanja uroka. Na Tri kralja svećenik je s ministrantima obilazio i blagoslivljao kuće. Kada dođu u kuću kaže: „*Mir kući ovoj*“, a ministranti odgovore: „*I svima koji prebivaju u njoj.*“ Običu sve prostorija, domaćini ih pogoste te na kraju daju novac svećeniku, a ministrantima voća, bombona, slatkiša.⁸²

⁷⁹ Kazivao Juro Štambuk (Jurac).

⁸⁰ Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 98.

⁸¹ Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 372.

⁸² Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač Instiut za narodnu umjetnost – Zagreb, 1975., str 446-447.

Škropljenje je obred kojim svećenik ili biskup škropilom, a domaćin, domaćica ili drugi tko od ukućana grančicom, na primjer, hrasta, bora ili jele, prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domove, štale, dvorišta, vrtove i sl., s namjerom da se očiste i da se od njih odagnaju demoni. Obred je drevnoga porijekla i nalazi se u mnogim religijama. Kao što su se u blagdanima od Božića do Sveta tri kralja ponavljali određeni obredi, tako su se ponavljale i pjesme. U nekim od tih pjesama opažaju se utjecaji pjesama drugih naroda, a neke su autohtone hrvatske. U to vrijeme izvodile su se usmene lirske vjerske i svjetovne pjesme. Njihova je funkcija socijalna, teološka i estetska. Koliko je do sada poznato hrvatska vjerska lirska pjesma *Narodil nam se kralj nebeski* seže u XIII. stoljeće. Ta se pjesma usmenom komunikacijom sačuvala do naših dana. Neki povjesničari hrvatske književnosti smatraju da je Božićna pjesma *U se (=ovo) vrime godišća* prevedena s latinskog jezika *In hoc anni circulo*.

Do naših je dana predajom sačuvana pjesma o Tri kralja koji *jahahu* i *nosjahu* darove: miris, zlato i tamjan. Pod njima su konji *kano bile vile*. Prvi je u bijelu, drugi u crvenu, a treći sav u zlatu. Kad su došli u Jeruzalem, pitali su vratara Irudova: *Gdje se Isus rodi?* (Narodni pjevač u toj pjesmi ne navodi kako su se kraljevi našli pred Irudom.). Irud im je rekao da i on zna da se Isus rodio, ali ne zna gdje, te je zatražio od kraljeva kada se budu vraćali od Isusa da i njemu glase donesu. Kraljevi su slutili da Irud želi ubiti Isusa. Kraljevi *od anđela upute dobiše, te se drugim putem vratiše*. Pored ostaloga i arhaični oblici imperfekta *jahahu, nosju, zobju* svjedoče o starini te pjesme.⁸³

Od sveta Tri Kralja počinju *poklade*.

15. SVETKOVINE POKLADNOG RAZDOBLJA

Ovo razdoblje započinje svetkovinom sv. Ante Opata (17. siječnja) za kojega postoji izreka:

*Sveti Ante Opat,
uzmi motiku, hodi kopat!*

jer je u to vrijeme već trebalo početi radove u vinogradu.

⁸³ Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 99-102.

Kandalora, Svijećnica (02.veljače) kada su se u crkvi blagoslivljale svijeće. Za Kandaloru je postojala izreka:

*Kandalora, zima fora
koja muti do dna mora.
Za njom gre sveti Blaž, pa govori da je laž.
Za njom gre sveta Justina,
koja govori da je istina.⁸⁴*

Sve do Čiste srijede su se održavali maskirani ophodi. U tom su se razdoblju održavale i svadbene svečanosti. Ophod maškara najčešće se odvijao u utorak uoči Čiste srijede, a karakteriziraju ga: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maškare (*mačkare*), pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke;⁸⁵

Pokladne maske su trebale biti šaljive i maskirali su se najviše muškarci, jedni u mušku a drugi u žensku odjeću. Maskirani mladići išli su po mjestu od kuće do kuće s lutkom Krnevala, ljudi su im davali vina, prošeka, slanine i slatkiša ili nešto sitnog novca. Na pokladni utorak težaci su radili na polju samo prije podne. Neki su vjerovali da toga dana treba saditi kapulicu, grah i tikve jer će bolje roditi.⁸⁶

Moglo se plesati svaki dan osim petka. Na pokladni utorak, na karnevala, priređuje se završna pokladna svečanost. Organizira se maskirani mimohod po mjestu. Središnja figura povorke je Jure Karneval. Predvečer se čita njegova ostavština testamenat. Na kraju se Karneval zapali kao glavni krivac za sve nedaće u protekloj godini. Navečer bi bio upriličen posljednji pokladni ples, obično maskirani. Bio je običaj, da majke u pola noći dođu po kćeri jer slijedi korizma. U jedanaest sati naveče toga dana zvonilo je zvono i to je bila takozvana manjarola, tj. znak da je do ponoći još jedan sat i da se može jesti mrsna hrana. U ponoć je počinjao korizmeni post.⁸⁷

⁸⁴ Kazivala Vojka Katić.

⁸⁵ Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 372.

⁸⁶ Andro Jutrović, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač-Supetar Institut za narodnu umjetnost – Zagreb, 1975., str 448-449.

⁸⁷ Kazivao Juro Štambuk (Jurac).

Na čistu srijedu popodne u Ložišćima sastanu se mladići da oplakuju Karnevala. Novcem što su ga sakupili kao maškare kupe bakalara, riže, vina te prirede zajedničku večeru. Svi su se strogo pridržavali korizmenog posta, a jedino je bolesnik, trudnica ili dijete do sedme godine života od toga pošteđen.⁸⁸

16. USKRS

Nakon veselih pokladnih dana dolazi Korizma, četrdesetodnevna priprema za Uskrs. Korizma je vrijeme posta, molitve, mira, pokajanja, očišćenja. Najznačajniji blagdani korizmenog vremena su Cvjetnica i Veliki tjedan, obilježeni nizom crkvenih tradicijskih običaja. Na Cvjetnicu, ponegdje i na Veliku subotu mladež se umivala izvorskom vodom u koju se dan ranije stavljalo tek ubrano cvijeće ljubičice, jagorčevine i drugog proljetnoga cvijeća. U nekim se mjestima umivalo vodom u koju su stavljene grančice bršljana. Ponegdje se umivalo izvorskom vodom u koju se stavljala grančica drijenka. Drijen je u narodu metafora za zdravlje. Vjerovalo se da time donose zdravlje i ljepotu lica.⁸⁹

Na Nediju od palme ili Cvitnicu blagoslivljaju grančice palme i masline i to se odnosilo u polja. Među tim posvećenim grančicama pronašao bi se i javor, ružmarin, grančica limuna ili naranče.

U više mjesta kazivači se sjećaju kako su u prošlosti mladići uoči Cvjetnice krali cvijeće i nosili svojim djevojkama, a također na Cvjetnicu su davali djevojkama cvijeće. Nakon *Cvitnice* počinje *Vela šetemonja*. početak svete mise na Veliki četvrtak, Veliki petak i Veliku subotu umjesto crkvenih zvona najavljivala je skupina od pedesetero do stotinu djece koja su tri puta prolazila oko mjesta stvarajući buku krčalima (drvenim

⁸⁸ Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač-Supetar Institut za narodnu umjetnost – Zagreb, 1975., str. 449.

⁸⁹ Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 375.

glazbalima ručne izrade) načinjenim od nazubljenog koluta koji se okreće i drvene letvice koja udara o zupce koluta i izaziva klaparanje ⁹⁰

Zvona zamuknu, a zamjenjuju ih *škribojke ili škrpajke*.

Veliki ili Sveti četvrtak je dan Isusove posljednje večere; Katolička crkva ulazi u sveto trodnevlje i sprema se na slavljenje Uskrsa. Na Veliki četvrtak je Isus sa svojim učenicima proslavio posljednji put židovski blagdan Pashe i to jedan dan prije samog blagdana, te ustanovio svetu misu, po kojoj se kršćani osobito prepoznaju. Znak svoje prisutnosti Krist je ostavio Crkvi i svijetu u kruhu i vinu, predavši tako Crkvi i čovječanstvu svoje ljudsko tijelo i svoju krv, kao polog i jamstvo pobjede nad: patnjom, smrću, krivicom, zlom i tamom.“ ⁹¹

„U dvorani posljednje večere Isus je oprao učenicima noge, što simbolizira gostoprimstvo. Isus dakle želi reći da kroz njegovu smrt, u koju sada odlazi, i kroz skoro uskrsnuće, on otvara svoje nebeske dvorane, u koje nas poziva kao svoje uzvanike.“⁹²

Na taj taj dan navečer se slavi misa na kojoj svećenik pere noge svojim učenicima u Selcima obično to budu *soldati/žudije*.

Od Velikog četvrtka prestajala su na crkvenom zvoniku zvoniti zvona. Ako netko umre u vremenu od četvrtka do subote prije podne kad je glorijska muzika nisu mu zvonila zvona, nego tek nakon glorijske.

Posebno zanimljiv i dirljiv prastari običaje procesija na Veliki petak. Obično su stanovnici jednoga mjesta odlazili u procesiji u drugo, a onda se vraćali u svoje selo drugim putem. Iz Selac se išlo u Sumartin i obrnuto, iz Donjeg Humca u Nerežišća i obrnuto, u Bolu preko polja, u Gornjem Humcu preko brda Brkate. Ovo je prilično naporan put, pa zbog toga mala djeca i starije osobe ne idu. U procesiji su nosili upaljene svijeće i nosilo se nekoliko križeva. Glavni i najveći križ zvan muka ili putokriž nosio je netko tko se zavjetovao, on je za to platio i obično ga nosio bos ili u čarapama. Cijelim putem se pjeva *Gospin plač*.⁹³ Na Veli petak se nije radilo nikakve teže poslove. Smatralo se da je grijeh na Veliki petak mijesiti kruh jer će u njemu biti krvi. Vjerovalo se da će se

⁹⁰ Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., 376.

⁹¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 159-160.

⁹² *Isto*, str. 159-160.

⁹³ Kazivali Nenad Kušević i Juro Štambuk.

dobiti onoliko krvi koliko se toga dana popije crnoga vina pa kazivači govore kako su poneki pripremili bakalara i zelja da bi mogli više piti i popili su po 5-10 litara vina toga dana.⁹⁴

Navečer se ponovno sudjelovalo u procesiji. Svi sudionici nosili su upaljene svijeće, na prozorima, po dvorištima i vrtovima bile su upaljene *šterike* ili svjetiljke načinjene od pepela i petroleja. Na *Veli petak* bio je obavezan post.⁹⁵

Na Veliki petak i subotu do glorijske mladići su čuvali Isusov grob. Negdje su mladići u mornarskoj odjeći, kasnije su bili obučeni u tamno odijelo s posebnim znakom i kapom poput vojničke, te u novije vrijeme šivala se odjeća u skladu s vremenom. Vojnici se smjenjuju svaku jedan sat.

Ovo čini i dio Uskrasnih običaja u Selcima, *žudije*, čuvari Božjeg groba koji na Veliku subotu navečer kod pjevanja Slave padaju „slobodnim padom na pod.“ Nakon toga vojnici bi istrčali iz crkve kao da prikazuju vojnike prestrašene od Isusova uskrsnuća.

Slika prikazuje Selačke *žudije*

Na Bilu subotu ujutro služila se misa.⁹⁶

⁹⁴ Andro Jutronic, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač – Supetar institut za narodnu umjetnost – Zagreb, 1975., str 451.

⁹⁵ Isto, str 451-452.

⁹⁶ Kazivao Juro Štambuk (Jurac).

U svim je hrvatskim krajevima na Veliku (Bilu) subotu bio običaj umivanja vodom koja je netom blagoslovljena u crkvama, a ukoliko netko ne bi imao tu vodu valjalo se umiti na vrelima, potocima, rijekama, moru.⁹⁷

*Oni koji su toga dana radili u poju, nosili su u boci blagoslovljene voda pa su na zvuk zvona vlažili lice, neki su odlazili se umiti u more.*⁹⁸

Veliku subotu je karakterizirao obred obnove kućne vatre. U jutro toga dana svećenik je pred crkvom blagoslivljao vatru.⁹⁹

*Od ognja su žene uzimale upaljene glavnje te palile nov oganj, a pri bi ložište počistile i ugasile vatru kod kuće.*¹⁰⁰

Domaćice su na Uskrs bojile jaja, u prijašnje doba uglavnom u crvenu i žutu boju, najviše su se pekale garitule – kolač s jednim, dva, jaja u upletenu tijestu. Uz to pekale su se i pince ili sirnice. Domaćice su ova jela nosile na blagoslov u crkvu u nedjelju.

Na Uskrs se čestita: „*Na dobro van došlo sveto Uskarsnuće!. Na dobro van doša Vazam!*“ a odgovor je: „*I Vami na spasenje.*“¹⁰¹

17. OSTALI OBIČAJI PROLJETNOG RAZDOBLJA

Na Svetog Jurja ili Jurjevo (23. travnja) bile su procesije za blagoslov polja. Na Jurjevo su se zelenilom kitili ljudi, domovi, štale, stoka, prilazi u dvorišta. Vjerovalo se da će zelenilo odagnati demone. U narodnom vjerovanju i sv. Jure se pojavljuje u zelenilu. Zelenilo, dakle, u narodnom vjerovanju ima apotropejsku moć.¹⁰²

⁹⁷ Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 376.

⁹⁸ Kazivao Juro Štambuk.

⁹⁹ Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 376.

¹⁰⁰ Kazivao Juro Štambuk (Jurac).

¹⁰¹ Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač – Supetar institut za narodnu umjetnost – Zagreb, 1975., str. 452.

¹⁰² Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 378.

*Na svetog Jurja se sadi fažol ne pri jer je zemja hladna. Jurjevo je početak pravog projeća, Sv. Juraj je zaštitnik Brača, a na putima su se ognji palili.*¹⁰³

Između Jurja i Marka sije se povrće jer se to smatralo najpogodnijim periodom. Na sv. Marka (25. travnja) molilo se za e procesije za zaštitu polja od štetočina i nevremena. Na dan 25. travnja još u rimsko doba postojale su procesije robigalije sa žrtvovanjem psa ili ovce u čast boga Robiga radi zaštite od zla, pa je kršćanstvo prihvatilo taj obred, a značenje procesije na dan svetoga Marka pokazuje naziv iz Studenca pri Krškem da je to procesija za svakidašnji kruh.¹⁰⁴

Postojala je uz te dane i izreka:

*Markovišće, Jurjevišće
među njima dan i godišće.*

Prvi maja je blagdan mladeži i zaljubljenih. Uoči prvi maja mladići su po selu izvodili razne šale. Krali pitare s cvičen, uzimali toware i stavljali ih pred vratima djevojaka i sl.¹⁰⁵

Sensa ili Spasovo je pomičan blagan, ali uvijek pada u četvrtak, u mjesecu svibnju. Blagosljaljaju se polja. Tri dana prije Spasova se postilo, pa se govorilo:

*Siensa,
prodoj gaće,
kupi miesa!*¹⁰⁶

*Tad su se održavali rogacjuni, molitve za dož, molilo se za dobru godinu, za dobre ljetine. Išlo se od crkvice do crkvice i molilo se.*¹⁰⁷

¹⁰³ Kazivao Ivan Trutanić (Zane).

¹⁰⁴ Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač – Supetar institut za narodnu umjetnost – Zagreb 1975. str. 453.

¹⁰⁵ Marko Dragić, *Prvosvibanjski običaji i ophodi u folkloristici Hrvata i europskom kontekstu*, u: Između dviju domovina, Zbornik Milorada Nikčevića, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; Crnogorsko kulturno društvo „Montenegro-Montenegrina“, Osijek; Hrvatsko-crnogorsko društvo prijateljstva „Croatica-Montenegrina“ RH; Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, Osijek, travanj 2011., str. 257-282.

¹⁰⁶ Andro Jutronić, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač – Supetar institut za narodnu umjetnost – Zagreb 1975., str. 454

¹⁰⁷ Kazivao Nenad Kušćević.

Na Sv. Ontu (13. lipnja) blagoslivljale su se trave. Kako Sv. Ante ima trinaest gracijih, ubralo bi se trinaest vrsti trave koje bi donosile u crkvu žene na blagoslov. U Bolu kad bi se prolazilo kraj crkvice Sv. Ante bi je običaj reć: Svieti Antonij od trinaest gracijih doj mi barem jednu.¹⁰⁸

Na Božji dan (Tijelovo) u gotovo svim mjestima se održavala procesija uz sudjelovanje svih mještana. Manja djeca su nosila bukete cvijeća i sipala brnistrin cvijet kuda prolazi procesija. U primorskim mjestima ribari su prostirali mreže da ih svećenik blagoslovi. Pratili su kretanje procesije u barkama i brodovima s upaljenim svijećama i feralima.

Uz blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) vezuju se pretkršćanski kulturni običaji paljenja krjesova (kresova, krisova).¹⁰⁹

Koji don pri Ivandana mladići su skupjali razno grmlje, pa su navečer palili vatru. Oko vatre skupjalo se i mlodo i staro, pjevali i šalili se te preskakali preko vatre. Kada bi vatra oslabila preskakali bi preko vatre tri puta i uz to govorili:

*Od Ivana, do Ivana
da me glava ne boli.*

Drugi put su govorili:

*Od Ivana, do Ivana
da me noge ne bole*

I treći put:

¹⁰⁸ Kazivala Vojka Katić.

¹⁰⁹Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 383.

*Od Ivana do Ivana
da me ruke ne bole.*

*Uoči Svetog Petra (29. lipnja) palili su se ognji, a neki su to činili i svako večer od
Ivandana do Petrovdana.¹¹⁰*

18. POSLOVICE I FRAZEOLIZMI

*Ako laže koza ne laže ruog.
Bud dobar, da ne budeš modar.
Di imo dima imo i uognja
Duoće kuoke na vodu.
Još se ni rodi koji bi svima ugodi.
Ko som žive, som i krepo.
Ko tuja pazi, svuoga gazi.
Ko visoko leti nisko pado.
Mladost, ludost.
Ko zno, zno.
Ni blitva zijeje, niti je Vlaj čovik.
Ni krv voda.
Ni svaki don Božić.
Ni svi prsti na ruci nisu jelnoki.
Nikor se naučan ni rodi.
Novo metla dobro mete.
Od glovie riba smrdi.
Oteteo – prokleteo.
Palica je iz raja izošla.
Pomuozi sebi po će ti i Buog pomoć.
Puno babicih – kilavo dite.
Strpjjen, spošen.*

¹¹⁰ Kazivao Tomo Marinković.

*Sito kusa, lasno posla.
Svak se češje di ga srbi.
Svaka se klietva nose vraćo.
Svuda puć – doma duoć.
Trizan misli, pijon govori.
Učin dobro, izij guovno.
Uzmi nude kad te nude, niećeš nude kad ne bude.
Veće znodu tovor i čovik nego čovik som.
Zlo trova brzo rieste.
Zlo živo vajo prodat.
Ni s tobon duošo ni s tobon išo.
Nikad ni kasno ako se imo voje.
Ni svako berita za svakoga.
Nojgore je bit pop u svojien mistu.
Koga doma ni tien dila ni.*

*-Kvatro apriljanti, kvaranta duranti
-Svieti Bore boruj, Svieti Miko pomiluj.
-O Božiću zelen brig, o Uskrsu bili snig.
-Svieti Klimenat, pomišo u moru fundamenat
-Kandaluora snig do muora
-Dvonajest Morća svieti Gargur popa
u kraj sipa i komarća
-Sveti Jole sipa na pajole
-Luna manja tuto
-Svieti Toma ubij projca doma
-Na poklada puno mladih
Na Cvitnicu malo polmih
-Ti uvik nođeš sparticu i provislo
Svieti Šime doj nam vrime*

-prilivat iz šupjega u prozno
-živit od zroka
-tujat se ko guovno na duocu
- bit širok ko buova
- bit crn ko kosić
- dlaka u joju
- ne bit nikomu ni do košćic
- privesť žiednega priko vodie
- u kapji vodie bi ga utopi
- napi bi mu se krvi
- bit pijon ko zikva
- nosit guju na prstima
- vonjat na mliko
- još ti mliko cidi s just
- duoć ko nevieria
- zubi vodu činidu
- sedit na dvi katride
- rojenu bi mater prodo
- tovor neosedloni
- znon mu jo šušu i od šušie šušu
- bubrig u loju
- must brova kroz rešeto
- bit bez dlake na jaziku
- sedit na ušima
- obisit nuos
- ticat se u vraga
- ticat se u osinac
- znon te puško dok si pištuol bila
- puhat u prste
- govorit stinji
- duoće i moja subota

- *imat jazik od zmaje*
- *dvi glove jedna pamet*
- *som sebi grieb kopat*
- *držat jazik za zubima*
- *bit ko maška i miš*
- *lizat oltore*
- *nison jo s tobon uovce paso*
- *pokrit se ušima*
- *bit brz ko strila*
- *plotit u istima gaćima*
- *pustit žile*
- *iskočit iz kože*
- *bit trn u oku*
- *pasat bunu i bunicu*
- *nošla krpa zakrpu*
- *bit zlijo od patule*
- *govorit u vitar*
- *bit ko pas i maška*
- *bit zol ko kuga*
- *vraga izila*
- *bit zala zmaja*
- *bit tvrd ko orih*
- *nisi ni ti cviće*
- *duoć na snogu*
- *udri mu je buk u glovu*
- *namuslila se musina*
- *ča me pituroješ*
- *iškat kruha svrhu šenice*
- *imat kokošju pamet.*¹¹¹

¹¹¹ Zapisala Zorka Martinić, rođena 1964. g.

19. VJEROVANJA

Kad griješ učinit čaguod ča ti je važno, ni dobro da sastaneš ženu sa „zlin okon“.
Ne smi nosećo ženo pasat priko konopa, jer će se ditetu kad se rodi zamotat trok od pupka okolo vrota.

Ako nosećo žena ima širok trbuh rodit će muško dite, a ako non je izbuočen rodit će žensko.

Ako dite imo „salamunsko slovo“, a to ti je modro priko nosa bit će pametno.

Ako dite imo „zvizdu“, zavrnutu vlose, bit će sritno.

Neva ostavit nekršćeno dite doma na Veli pietak jer će duoć višćica i odnit ga.

Neva se ditetu divit, govorit kako je lipo, ako niko pofoli dite va reć: „Ne bul mu zla“ da se na urekne.

Kad cura ide istriesat tavaju niz ponistru na Storu godinu, kojoj prvu ime čuje tako će non se zvat muž

Neva se ženit na pietak, ni u maju.

Kad zapivo kukviška – vrst ćuka, ili kad zapivo kokoš, nikuor će u kući umrit.

Kad nikuor umre još osan don posli neva mest kuću jer će još nikuor umrit; može se zamest, ali ne i skupit.

Kal nuož pode na tleh duoćedu gosti.

Kal gavron prileti priko mista nikuor će u mistu umrit.

Ako se prolije uje to donosi nesreću.

Za petak je poznata izreka. „Petak, slab početak.“

Kada je mijenja mjeseca, ne smije se prati rublje, niti stavljati na sušenje jer će se na njemu stvoriti rupice.

I danas mnogi vjeruju da će vrijeme biti četrdeset dana onakvo kakvo je četvrtog aprila.¹¹²

¹¹² Zapisala Zorka Martinić rođ. 1964. g.

20. ZAKLJUČAK

Na osnovu ispitivanja duhovne kulture Brača kako u priobalnim tako i u mjestima u unutrašnjosti došla sam do zaključka da su narodni običaji i u jednim i u drugim mjestima vrlo slični. Razlike su u nekim detaljima. Dakle, bez sumnje ova mjesta dijele istu tradicijsku kulturu.

Mnogo se običaja vremenom izgubilo, što je dijelom uzrokovalo i znatno osiromašenje stanovništva 30-tih godina prošloga stoljeća te još više kao posljedica Drugog svjetskog rata. Iz literature koju sam koristila vidljivo je da je razdoblje prije toga, na prijelaz u 20. st. bogatije duhovnom kulturom, međutim nisam mogla prodrijeti sjećanjem kazivača.

Najzanimljiviji dio ovog rada je bilo samostalno terensko istraživanje, usprkos tome što se u početku činilo teškim i neizvedivim.

Ovo je jedini način na koji se može spoznati kako usmena književnost itekako postoji u našim krajevima. I ne samo da postoji, već se ističe svojim bogatstvom i osebnjuošću. Ona je dio opće hrvatske kulture koju čini originalnijom i zanimljivijom.

Željela bih se zahvaliti svim kazivačima koji su mi pomogli u mojim nastojanjima. Jednako bih se htjela zahvaliti Neveni Škrbić Alempijević koja mi je dala na korištenje svoj seminarski rad iz 1997.godine, te Maji Martinić iz Pučišća koja mi je poslala vrijedne zapise Zorke Martinić kako bih u ovaj rad uvrstila i mali duhovni dio ovoga mjesta.

SAŽETAK

Ovaj rad je nastao s ciljem prikazivanja načina na koji se očuvala duhovna kultura Brača.

U uvodu sam navela dva bitna momenta koja su predstavljala veliku prekretnicu u pogledu održavanja tradicijske kulture: prvi je pojava filoksere (bolesti vinove loze), a drugi je bio Drugi svjetski rat. Oba ova momenta su uvelike osiromašila stanovništvo i ostavilo goleme posljedice na etnografsku baštinu otoka. Taj dio bračke povijesti potvrđuje da su neki gubitci nepovratni.

O Braču sam navela nekoliko rečenica kako bih približila ljepotu ovoga kraja.

Rad sam nastavila s konkretnim primjerima usmene proze i poezije: pjesme, brojalice, molitve i priče koje su mi kazivači govorili što smatram doista bogatim dijelom ovoga rada. Međutim da bi se upoznala usmena književnost na Braču u svim aspektima, u njenom društvenom kontekstu, ondje bi trebalo dugo boraviti. Ovdje se radi o samo malom dijelu onoga što još uvijek živi među stanovnicima ovoga kraja.

Zatim sam pisala o običajima vezanim uz rođenje djeteta, svadbenim običajima i običajima i vjеровanjima vezanim uz smrt.

Tradicija koja se najbolje očuvala na Braču je ona povezana sa najvažnijim blagdanima: Božićom i Uskrsom. Običaje i kulturu kraja sam najprije prikazala u vrijeme značajnijih svetkovina jesenskog razdoblja, zatim u božićnom, pokladnom, uskrsnom te u vrijeme proljetnih svetkovina. Sve sam ove blagdane popratila sa mnogobrojnim izrekama koje su vezane uz njih ili karakterističnim pjesmama.

Ovaj rad završila sam nabrojanjem poslovice i frazeologizama te različitim vjеровanjima koji čine veliki dio duhovne kulture Brača.

RIASSUNTO

Questo lavoro è nato con lo scopo di mostrare il modo in cui viene conservata la cultura spirituale dell' isola di Brač.

Nell'introduzione mi sono basata ai motivi che presentano un momento critico in riguardo della cultura spirituale: il primo è apparizione di fillossera (malattia delle viti) e il secondo è la Seconda guerra mondiale. Tutti e due ragioni grandemente hanno impoverito gli abitanti e hanno lasciato grandi conseguenze alla eredità dell'isola. Quella parte della storia di Brač conferma che alcune perdite sono irrecuperabili.

Di Brač ho citato alcune frasi di mostrare la bellezza di questa regione

Poi ho scritto esempi concreti della poesia e prosa della letteratura orale: i canti, le conte, le preghiere, le storie che la gente mi diceva il che considero la parte più ricca di questo lavoro. Però di conoscere la letteratura orale dell'isola di Brač in tutti i suoi aspetti, nel contesto sociale, lì si dovrebbe vivere. Qui si tratta soltanto di una piccola parte di quello che ancora vive nel popolo di questa isola.

Poi ho mostrato i costumi legati agli avvenimenti della vita: la nascita, il matrimonio e la morte.

La tradizione che si è conservata di più sulla isola di Brač e quella legata ai più importanti giorni festivi: Natale e Pasqua. Ho mostrato la cultura e i costumi delle feste importanti dell'autunno, poi ho mostrato un ambiente festivo: di Natale, della Pasqua, e alla fine ho mostrato i costumi caratteristici per altre feste importanti della primavera, per le quali ho raccolto i materiali molto esaurienti. Tutte queste feste sono accompagnate da molti proverbi che sono legati a loro o canti caratteristici.

Questo lavoro ho finito con un elenco di frasi, proverbi e credenze varie che costituiscono gran parte della cultura spirituale di Brač.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

VLASTITI TERENSKI ZAPISI

POPIS KAZIVAČA

Marinković Tomo (Špadić) – rođ. 1927., gotovo cijeli svoj život je proveo na Braču, u Bolu. Stalo mu je do rodnog kraja i zalaže se za boljitak rodnog mjesta.

Vojka Katić – rođ. 1939., cijeli svoj život je prevela u Bolu, velika je njegovateljica bolskog govora i kulture.

Juro Štambuk (Jurac) – rođ. 1932., rođen je u Selcima na otoku Braču gdje je završio osnovnu i zanatsku školu. Za istaknuti je njegov doprinosu crkvenom pjevanju kao i muškoj klapi, a kao selački kroničar bilježi sva događanja u mjestu.

Don Ivica Matulić – rođ. 1943., u Postirima na Braču, svoje dosadašnje službe je obavljao u raznim mjestima kako na Braču tako i izvan Brača. Na Braču je najduže službovao u Dolu i Škripu. Trenutačno je na službi u Pražnicama

Zlatar Marija rođ. Zlatar – rođ. 1925., u Poveljima gdje i danas živi. Rado se sjeća brojnih pjesama koje su se prije pjevale, između kojih ima i mnogo školskih.

Ivan Trutanić (Zane, Maška) rođ. 1921. u Selcima, gdje i danas živi.

Nenad Kušević, rođ. 1946., u Nerežišćima, veliki je njegovatelj kako duhovne, tako i materijalne kulture svoga rodnog Brača

Toni Bošković (Avliž), rođ. 1947., u Selcima, još jedan veliki njegovatelj običaja i kulture svoga kraja.

LITERATURA

1. Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
2. Dragić, Marko, *Sveta Bernardica u hrvatskoj usmenoj lirici*, Suvremena pitanja, 14, časopis za prosvjetu i kulturu, Matica hrvatska Mostar&Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti, Mostar, 2012., str. 85-99.
3. Dragić, Marko, *Prvosvibanjski običaji i ophodi u folkloristici Hrvata i europskom kontekstu*, u: Između dviju domovina, Zbornik Milorada Nikčevića, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; Crnogorsko kulturno društvo „Montenegro-Montenegrina“, Osijek; Hrvatsko-crnogorsko društvo prijateljstva „Croatica-Montenegrina“ RH; Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, Osijek, travanj 2011., str. 257-282.
4. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar 2007.
5. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 67-91.
6. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007.
7. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.
8. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik)*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
9. Dragić, Marko, *Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 21-43.

10. Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3), Split, 2009., str. 205.-228.
11. Dragić, Marko, *Duša tilu besidila: Hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1997.
12. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III. izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
13. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
14. Jutronić, Andro, *Brački zbornik 11*, Skupština općine Brač-Supetar Institut za narodnu umjetnost – Zagreb, 1975.
15. Vlahović, Darko, *Otok Brač Jadranska Arkadija*, Netgen d.o.o., Zagreb, 2007.
16. Žuljević, Đuro, *Dišienj za kvodar muoga škoja*, Slobodna dalmacija, Split 1996.